

Nadzor nad podatki in raziskovanje v kriminologiji¹

Aleš Završnik², Iva Ramuš Cvetkovič³, Kristina Lazarevič Padar⁴, Andraž Stariha⁵

Danes smo priča razvoju podatkovne ekonomije, ki (osebne) podatke vidi kot izredno pomemben vir, če ne že kar valuto. Zasebni sektor se tako že zelo dobro zaveda pomena velikih zbirk (osebnih) podatkov za povečevanje učinkovitosti poslovanja, vedno bolj pa ta spoznanja v zadnjem desetletju pronicajo tudi v organizacije, ki delujejo v javnem interesu. Mednje spadajo znanstvenoraziskovalne organizacije in univerze, kjer so velike količine (osebnih) podatkov revolucionirale znanstvene metode in načine generiranja vednosti. Nove uvide omogočajo velike količine (tudi osebnih) podatkov, zbranih neposredno za namen raziskav, in tudi podatkov, prvotno zbranih za neki drug namen (t. i. sekundarna raba). Predvsem pri slednji kategoriji pa se raziskovalci pri pridobivanju podatkov srečujejo s številnimi težavami. Čeprav je Evropska unija v svoji zakonodaji že prepoznala pomen uporabe osebnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene, temu pa so sledile tudi države članice in ustrezno prilagodile domačo zakonodajo, v praksi upravljavci zbirk podatkov še vedno brez utemeljenih razlogov omahujejo ali zavračajo prošnje za dostop do podatkov. Članek zato najprej predstavi uporabo in pomen osebnih podatkov v kriminološkem raziskovanju. Nato oriše Evropsko zakonodajno ureditev s poudarkom na Splošni uredbi o varstvu osebnih podatkov (GDPR) in izjemi za znanstveno raziskovanje, zapisani v členu 89(1). Temu sledi prikaz izbranih nacionalnih ureditev držav članic EU, vključno s slovensko, glede dostopa do podatkov za kriminološke raziskovalne namene. Zaključki z razpravo o učinkovitosti zakonodajnih ureditev in odpravi ovir za bodoče raziskovanje *de lege ferenda*.

Ključne besede: osebni podatki, GDPR, znanstvenoraziskovalni nameni, kriminološko raziskovanje, dostopnost podatkov, sodni podatki, javni interes

UDK: 343.9:001.103

1 O pomenu podatkov v 21. stoletju

1.1 Podatki, ekonomija in javne politike

»Podatki so nova nafta« ali »novo zlato«, je pogosta krilatica v zadnjem desetletju. Novi industrijski igralci na različne

načine osmišljajo podatke, veliko podatkovje (angl. *Big Data*) in umetno inteligenco (v nadaljevanju UI) ter jih primerjajo z nekaterimi že znanimi fenomeni. Watson (2015) na primer navaja, da so z uporabo različnih izrazov podatki pogosto prikazani kot 1) nov naravni vir (primerljiv z nafto in zlatom); 2) nov industrijski izdelek (kot podatkovne platforme); 3) nov stranski produkt drugih dejavnosti (na primer podatkovne »sledi«, podatkovni »smog«, podatkovni »izpuh«...); 4) nov trg (s svojimi valutami, posredniki, trezorji, premoženjem); 5) nova tekočina (od tod metafore o »podatkovnih poplavah«, »podatkovnih cunamijih«, »podatkovnih jezerih«); 6) nov modni trend (raznolika podjetja na primer koles (Štok, 2022) se predstavljajo kot »podatkovna« podjetja) in ne nazadnje tudi kot 7) »prava« reprezentacija človeškega telesa (s sklicevanjem na prstni odtis, DNK, profil ...).

Priča smo torej pojavu nove podatkovne ekonomije. Suverenost političnih entitet med drugim pomeni tudi imeti lastne podatke in Evropska unija želi v tem smislu postati »podatkovno suverena« (angl. *Data Sovereignty*) politična entiteta: »[s]kupni evropski podatkovni prostori bodo zagotovili, da bo več podatkov na voljo za uporabo v gospodarstvu in družbi, pri čemer bodo podjetja in posamezniki, ki ustvarjajo podatke, ohranili nadzor nad njimi« (European Commission, n.d.a.). Aplikacije, ki temeljijo na podatkih, bodo državlja-

¹ Prispevek je nastal v okviru ciljnega raziskovalnega projekta »Proteverb – Pravni, etični in tehnološki vidiki obdelave besedilnih in govornih virov podatkov za znanstvene, raziskovalne in razvojne namene«, ki ga financirata Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije in Ministrstvo za digitalno preobrazbo Republike Slovenije (V5-2265, 2022–2024), ki ga vodi prof. dr. Aleš Završnik.

² Dr. Aleš Završnik, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in redni profesor, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija. ORCID: 0000-0002-4531-2740. E-pošta: ales.zavrsnik@pf.uni-lj.si

³ Iva Ramuš Cvetkovič, mag., mlada raziskovalka, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. ORCID: 0000-0003-0135-7477. E-pošta: iva.ramus@pf.uni-lj.si

⁴ Kristina Lazarevič Padar, mag., raziskovalka, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: kristina.lazarevic.padar@inst-krim.si

⁵ Andraž Stariha, magistrski študent, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: stariha.andraz@gmail.com

nom in podjetjem domnevno koristile na številne načine: za boljšo zdravstveno oskrbo, varnejše in čistejše prometne sisteme, nove izdelke in storitve, zmanjšanje stroškov javnih storitev, trajnostni razvoj in energetska učinkovitost. Uporaba teh aplikacij je eksplodirala med pandemijo covid-19, ki je razgalila še globljo potrebo po digitalni infrastrukturi. S to potrebo je eksponentno rasla tudi potreba po podatkovnih centrih, ki so sestavni del delujočega omrežja (Liquori, 2020). Kapacitete podatkovnih centrov se širijo zaradi selitev funkcionalnosti v oblak (angl. *Cloud*), hkrati se gradijo novi podatkovni centri (Miller, 2020).

V letu 2018, ko je Evropska komisija predlagala številne politične in zakonodajne pobude za sprostitev možnosti ponovne uporabe različnih vrst podatkov in vzpostavitev skupnega evropskega podatkovnega prostora, je bila ocenjena vrednost evropskega podatkovnega gospodarstva do leta 2020 739 milijard EUR oziroma 4 odstotke celotnega BDP Evropske unije (European Commission, 2018). Zadnja napoved Evropske komisije je, da bo podatkovna ekonomija v Evropi vredna 829 milijard do leta 2025, v primerjavi s 301 milijardo v letu 2018 (European Commission, n.d.c.). Ključna instrumenta Evropske strategije za podatke (European Commission, n.d.c.) sta Akt o upravljanju podatkov (Evropska komisija, 2020) in Akt o podatkih (Evropska komisija, 2022), katerih namen je povečati zaupanje v izmenjavo podatkov, okrepiti mehanizme za povečanje razpoložljivosti podatkov in odpraviti tehnične ovire za ponovno uporabo podatkov. Koristi podatkovnih inovacij obsegajo številna področja, vključno z izboljšanjem podatkov javne uprave, kar pomeni zagotavljanje boljših in zanesljivejših uradnih statistik ter prispevanje k politikam, ki temeljijo na dokazih (Evropska komisija, 2022).

1.2 Podatki in znanost

Velika količina podatkov ni vodila le v nastanek novega ekonomskega sektorja z novimi storitvami in »platformizacijo«, ki je postala zgled za številne ekonomske sektorje (Srnicsek, 2017), temveč je skupaj z orodji UI revolucionirala tudi znanost. Sprva je to veljalo predvsem za naravoslovje, na primer biologijo, kemijo, fiziko, vede o materialih in znanosti o življenju (angl. *Life Sciences*) (Završnik, 2007). Na primer, identifikacijo rakavih obolenj danes bolje opravi program UI, temelječ na računalniškem vidu, kot pa radiolog. Nadalje je uporaba UI v biologiji rešila enega največjih izzivov: napovedati, kako se proteini iz verige aminokislin zložijo v tridimenzionalne oblike, ki opravljajo življenjske naloge (Service, 2020). V kemiji lahko z orodji UI iščejo in sintetizirajo nove uporabne snovi. Težko je najti področje »trdih« znanosti, kamor metode obdelave velike količine podatkov in UI ne bi prodrle, čeprav se tudi tam ves čas pojavljajo kritike, da po-

manjkanje razpoložljivih podatkov zavira poln razmah potencialov sistemov UI (Editorial, 2023).

Z nekaj zamika se je nova revolucija v znanstveni metodi prenesla tudi v družboslovje, kjer je bila deležna (po naravi družboslovnih ved) tudi večje kritične obravnave (Kitchin, 2014). Sprva so nove velike količine podatkov pomenile novo priložnost za analiziranje družbenih omrežij v digitalnem okolju, saj tam uporabniki puščajo digitalne sledi vsakršnega početja, in je bilo tako glede na naravo umetnega (digitalnega) okolja podatkov v izobilju. Proučevanje spletnih družbenih omrežij in načinov širjenja novic, ugotavljanje, kakšna je »viralnost« twittov ali Facebook objav ter kako se širi sovražni govor po spletnih družbenih omrežjih (Kralj Novak, 2021), so številna nova področja raziskovanja, ki pred dostopnostjo velike količine podatkov in razvojem UI niso obstajala. Poleg tega so nova orodja revolucionirala razumevanje tudi drugih »klasičnih« družbenih (in ne le digitaliziranih) fenomenov, odnosov in razmerij. Velik razmah so doživele govorne in semantične tehnologije, ki temeljijo na analizi jezika. Glede na to, da je pravo v sodobnem času zapisana (in tudi govorjena) beseda, se orodja UI uporabljajo tudi za nove načine razumevanja prava. Tako se obdelave naravnega jezika (angl. *Natural Language Processing* – NLP) z UI uporabljajo za analizo citatnih mrež in za razumevanje (nastajanja, uporabe ...) prava (Panagis idr., 2017). Nove tehnike obdelave naravnega jezika z UI omogočajo analize besednih pomenov in njihovo razločevanje, afektivne analize (sentiment, čustva) in povzemanje besedil; od tod tudi nastanek na primer empiričnih pravnih študij (angl. *Empirical Legal Studies*).

Velike količine podatkov so pomembne tudi za razvoj drugih družboslovnih ved (Grimmer idr., 2021). V političnih vedah (Cranmer, 2019) uporabljajo velike količine podatkov za razumevanje politične polarizacije v Evropi (European Parliamentary Research Service, 2019) in ZDA (Thompson, 2016). NLP je postal močno orodje za analizo in napovedovanje človeške komunikacije (Folgado in Sanz, 2022): identifikacija lažnih vsebin (Zhou idr., 2019), napovedovanje naslednje besede ali stavka v pogovoru (Grimmer idr., 2021), analizo vzorcev govora (Kamath idr., 2019) in generiranja novih besedil, o čemer priča vznik generativnih modelov oziroma temeljnih modelov UI (angl. *Foundation Models*), kar vključuje velike jezikovne modele (angl. *Large Language Models* – LLM), kot sta ChatGPT in LLaMA za generiranje besedil ali na primer Midjourney in DALL-E za generiranje slik iz besedilnih pozivov (angl. *Prompts*). Predmeti na družboslovnih fakultetah vedno pogosteje vsebujejo tudi uvode v računalništvo, programiranje v Pythonu in programskem jeziku R. Z razmahom generativnih orodij UI, kot so veliki jezikovni modeli, je mogoče odpravljati tudi bolj mukotrpna opravila v znanosti, kot so označevanja besedil (Gray idr., 2023).

1.3 Podatki in kriminologija

Tudi v kriminologiji je razumevanje temeljnih objektov proučevanja odvisno od podatkov, na primer podatkov o verigi akterjev formalnega družbenega nadzorstva, torej podatkov policije, državnega tožilstva, sodišč, organov za izvrševanje kazenskih sankcij ter probacijskih in socialnih služb. Natančnost razumevanja kriminalitete in odzivov nanjo je odvisna od dostopa do policijskih, tožilskih in sodnih spisov, pa tudi podatkov, ki jih zbirajo drugi državni organi, na primer finančna uprava ter organi za preprečevanje korupcije in pranje denarja. Podatke v kriminologiji pogosto zbiramo s temeljnimi raziskovalnimi metodami, ki jih poznamo v družboslovju, kot so ankete, (strukturirani, polstrukturirani, narativni) intervjuji, etnografske metode z udeležbo ali opazovanjem. A s kopico podatkov, ki nastajajo v podatkovni ekonomiji, ter digitalizacijo vsakodnevnih in profesionalnih dejavnosti bo moral tudi kriminološki arsenal metodologije prevzeti orodja UI. Razumevanje vzrokov kriminalitete, poti v kriminalnost in iz nje, poti v socialno izključenost in načinov, kako se izviti iz njenega primeža, je mogoče veliko bolj učinkovito proučevati, če je zagotovljen dostop do dovoljšnje količine dovolj kakovostnih podatkov.

Konkretno, za proučevanje poti v kriminalno kariero (angl. *Pathways into Crime*) in iz nje (angl. *Desistance Theories*) so nastale različne teorije, na primer Akerjeva teorija socialnega učenja (Akers, 1973), Sykesove in Matzove (1957) tehnike nevtralizacije ter Gottfredsonova in Hirschijeva (1990) splošna teorija kriminalitete. Te teorije je danes mogoče preveriti z naprednimi metodami statistike in tudi z orodji UI. Študije kriminalne poti so neločljivo povezane s kriminologijo življenjskega poteka (angl. *Life-course Criminology*), ki se osredotoča na razvoj posameznika skozi čas in zlasti na dejavnike, ki vplivajo na njegovo vedenjsko pot (Blokland in Nieuwebeerta, 2010; Farrington, 2003). Študije kriminologije življenjskega poteka se osredotočajo na različne raziskovalne stebre, ki skupaj proučujejo kriminalno vedenje storilca kaznivega dejanja v daljšem časovnem obdobju. Glavni stebri so razvojna kriminologija, paradigma preprečevanja dejavnikov tveganja in raziskave življenjskih dogodkov.

Za proučevanje kriminalnih karier in poti iz nje so potrebni podatki o različnih vidikih posameznikovega življenja, bivanja in druženja. Raziskave bi se morale posluževati vseh treh možnih virov podatkov: podatke o posamezniku (učni uspeh, raznolike psihološke značilnosti, merjene s številnimi psihološki testi ...), podatke o družbenem okolju (predkaznovanost staršev, vrstniške strukture, značilnosti soseske ipd.) in podatke o dednih predispozicijah. Norveški raziskovalci pri razumevanju poti v revščino in kriminalnost uporabljajo bogate podatke iz registra celotne populacije, ki jih povezujejo

z obsežnimi podatki iz raziskav o različnih razvojnih mehanizmi in posledicah, in genetske podatke. Norveški podatki iz centralnega registra prebivalstva so na voljo vsem registriranim raziskovalcem, vsebujejo podatke približno 8.400.000 ljudi, tj. celotne rojstne kohorte od leta 1940, pa tudi prej rojene sorodnike, ki jih je mogoče povezati s podatki po posameznih letih o udeležbi na trgu dela, socialnih prejemkih, bivanju v soseski, stanovanjskih razmerah, storitvah socialnega varstva otrok, kazenskih evidencah, dohodkih, premoženju, izobrazbi, rezultatih standardiziranih testov, šolskih ocenah, zdravstvenih pregledih, medicinskih diagnozah ipd. Posameznike je mogoče povezati z družinskimi člani (sorodniki, starši, starimi starši, bratranci in sestričnimi ...), sošolci, sosedi in sodelavci. Spremenljivke, kot so kazniva dejanja, so pomembno odvisne od značilnosti posameznika, družine (tj. kazniva dejanja staršev kot dejavnik tveganja) in značilnosti konteksta posameznikov (na primer stopnje kriminalitete v soseski ...). Tako lahko z dostopom do takšne količine in vrste podatkov spremljajo otroke od rojstva do odraslosti, sledijo njihovi izobraževalni poti po šolah, bivanju po soseskah ter hkrati opazujejo njihove učne rezultate, vedenje v šoli, duševno zdravje, udeležbo na trgu dela in morebitno izvrševanje kaznivih dejanj. Pomemben dodatni vir podatkov poleg opisnega registra na Norveškem je norveška študija mater, očetov in otrok (angl. *The Norwegian Mother, Father and Child Cohort Study* – MoBa) (Norwegian Institute of Public Health, n.d.), prospektivna kohortna študija, ki jo je mogoče povezati s podatki iz registrov. Ti podatki sicer temeljijo na soglasju udeležencev, vključujejo vprašalnike, ki zajemajo veliko tem, na primer eksternalizacijske in internalizacijske težave, depresijo (kratek vprašalnik razpoloženja in občutkov) in osebnostjo (hierarhični osebnostni popis za otroke). Pomembno je, da ima zbirka MoBa tudi veliko biološko banko, v kateri je trenutno več kot 200.000 genotipiziranih posameznikov. Te podatke je mogoče uporabiti za merjenje genetske pogojenosti (»ocene poligeneskega tveganja«) za več izidov, vključno z dosežki v izobraževanju in motnje pozornosti s hiperaktivnostjo (angl. *Attention Deficit Hyperactivity Disorder* – ADHD).

Zaradi dostopnosti tako velike količine raznovrstnih podatkov raziskovalcem je mogoče raziskovati različne vidike kriminalnosti in marginalizacije ter hkrati tudi napovedovati, kateri otroci in mladostniki bodo doživljali trajno in dolgoročno marginalizacijo. Mogoče je odkrivati kdaj, zakaj in pri kom procesi v soseski in med vrstniki v otroštvu in mladosti vodijo v kriminalne poti ter razkrivati, ali prihaja do medgeneracijskega prenosa prikrajšanosti prek segregacije priložnosti. Dostop do podatkov omogoča prepoznavanje tistih, ki jim grozijo marginalizacija in kriminalna pota, saj je mogoče s tehnikami strojnega učenja prepoznavati mlade z visokim tveganjem, vključno z dejavniki, kot so: 1) razredno ozadje, prikrajšanost staršev, spol in priseljenko poreklo; 2) vedenjske in

duševne motnje (na primer motnja pozornosti s hiperaktivnostjo); 3) značilnosti šole in soseske; in 4) informacije o razširjeni družini (na primer stopnja osipa bratrancev in sestričen iz šolskega sistema). Združevanje bogatih registrskih podatkov in algoritmov strojnega učenja omogoča relativno natančno napovedovanje, kateri otroci in mladostniki bodo doživljali trajno dolgoročno marginalizacijo in stopali po stranpoteh. Pomembno je poudariti, da gre za odkrivanje okoliščin, ki niso same po sebi determinirajoče, temveč so zgolj verjetnostne in kot podlaga za morebitne intervencije pomoči.

Novost današnje revolucionirane raziskovalne metode je tudi zmožnost preverjati teorije o kriminaliteti, ki so nastale brez metodološko rigoroznega pretresanja podatkov v 19. in 20. stoletju. Janssen idr. (2022) so na primer empirično preverjali *Containment Theory* Walterja Recklessa (1899–1988), ki predstavi za svoje čase zelo napredno tezo, da mladostnike pred delinkvenco zadržujeta tako zunanje kot notranje »zadrževanje« (angl. *Containment*), tudi ko jih določeni zunanji dejavniki (razlikuje med dejavniki, ki vlečejo, in tistimi, ki potiskajo; angl. *Pull and Push*) poskušajo pritegniti v kriminalnost. Do zdaj teorija žal nikoli ni bila deležna empirične pozornosti, ki bi si jo zaslužila, in Janssen idr. (2022) pokažejo, v katerih delih teorija drži in v katerih tudi ne.

Kriminologi spoznavajo velik pomen prosto dostopnih spletnih družbenih omrežij in internetnih iskalnikov, ki ponujajo vpogled v svet hekanja in spletnih prevar (angl. *Hacking and Scamming*). »Vse je na Googlu in YouTube«, je pogosta izjava mladih delinkventov hekerjev. Celostno razumevanje tovrstnih kriminalnih svetov ni mogoče brez dostopa do podatkov, pogosto tudi osebnih podatkov, ki se nanašajo na uporabnike spletnih platform. Zbiranje takšnih podatkov o kriminalnih dejavnostih prinaša veliko vrednost za razumevanje kriminalitete, kot kaže velika zbirka na *Cambridge Cybercrime Centre*, imenovana *Cambridge Computer Crime Database*.⁶

Ne nazadnje tudi osrednji akt Evropske unije s področja varstva osebnih podatkov, »Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)« (2016) (v nadaljevanju GDPR), priznava velik pomen osebnih podatkov za raziskovanje.⁷ V uvodnih določbah določa, da je cilj

Evropske unije oblikovati evropski raziskovalni prostor (uvodna izjava 159) in temu naj služi tudi ureditev varovanja osebnih podatkov. Znanstvenoraziskovalni nameni so opredeljeni široko: zajemajo študije, izvedene v javnem interesu na področju javnega zdravja; povezovanje informacij iz registrov za pridobitev novih vpogledov in znanja glede razširjenih bolezni (na primer bolezni srca in ožilja, rak in depresija); na področju družboslovja »lahko z raziskavami na podlagi registrov raziskovalci pridobijo bistveno znanje o dolgoročni medsebojni povezanosti različnih družbenih dejavnikov, kot sta brezposelnost in izobraženost, z drugimi življenjskimi dejavniki« (uvodna izjava 157). V GDPR so cenjene raziskave, temelječe na podatkih iz registrov, saj te »zagotavljajo trdno, visoko kakovostno znanje, ki je lahko podlaga za oblikovanje in izvajanje na znanju temelječe politike ter lahko izboljša kakovost življenja številnih ljudi in učinkovitost socialnih služb« (uvodna izjava 157). Znanstveno raziskovanje v evropskem pravnem redu predstavlja poseben primer obdelave osebnih podatkov, ki zaradi interesov ustvarjanja novega znanja (predvsem) v javno korist dopušča derogacije nekaterih obveznosti upravljavcev osebnih podatkov, če to določa pravo Evropske unije ali države članice (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016).

Na podlagi povedanega lahko sklenemo, da Harari (2018) podatke upravičeno postavlja na osrednje mesto v sodobni družbi 21. stoletja in jih primerja z zemljo in stroji: če je bilo v antiki najpomembnejše premoženje na svetu zemlja in se je na podlagi tega družba razdelila na plemiče in podložnike, če so v novem veku postali stroji in tovarne veliko pomembnejši od zemlje in so se politični boji usmerili v nadzor nad temi proizvodnimi sredstvi ter se je posledično družba razdelila na kapitaliste in delavce, potem je nova ločnica v 21. stoletju vezana na last podatkov – in če se bodo podatki zbrali v rokah premalo ljudi, se bo človeštvo razdelilo na več vrst – to pomeni dobesedno nove razlike zaradi bioloških izboljšav v Rifkinovem (2001) razumevanju »biotehnoške revolucije«, ki jo bodo deležni le bogati, pa tudi znane razlike v dostopu do znanja in povečevanja neenakosti.

Kljub velikemu valu zanimanja za podatke in napredna orodja za delo s podatki v znanosti na svetovni ravni pa imajo kriminologi pri pridobivanju podatkov veliko težav. Kriminološko raziskovanje je že tako pogosto težavno zara-

⁶ Thomas idr. (2017) so izpostavili etične dileme, povezane z uporabo podatkov nezakonitega izvora, kot so finančni podatki (angl. *Panama Papers, Pandora Papers, Paradise Papers*), tajna gradiva (na primer Snowden in Manning leak), »odlogi gesel« (angl. *Password Dumps*).

⁷ Dodatno, tudi »Uredba (EU) 2023/2854 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. decembra 2023 o harmoniziranih pravilih za

pravičen dostop do podatkov in njihovo uporabo ter spremembi Uredbe (EU) 2017/2394 in Direktive (EU) 2020/1828 (akt o podatkih)« (2023) omenja možnost posredovanja osebnih podatkov raziskovalnim organizacijam.

di manjkajočih podatkov v sicer dostopnih zbirkah (Blasco, 2021; Brame in Paternoster, 2003), v Sloveniji pa velike težave predstavlja že sam dostop do tovrstnih zbirk podatkov, vključno z osebnimi podatki.⁸ Trenutno raziskovalci nimamo dostopa do vrtin »nove nafte«, kaj šele, da bi imeli možnost razmišljanja o načinih uporabe nafte ali celo o tehničnih podrobnostih in industrijski revoluciji, ki jo je surovina izzvala. Iz metafore »nove nafte« se lahko tudi naučimo, da lahko veliko podatkovje in UI vodita v katastrofo, ekološkega ipd. tipa, ampak za kaj takšnega je za Slovenijo izjemno preuranjeno (in cinično) govoriti (enako kot je lačnim v Afriki cinično pridigati o krizi debelosti, ki jo imajo v razvitih delih sveta).

2 Varovanje osebnih podatkov in znanstveno raziskovanje po GDPR

Zavedanje pomena osebnih podatkov za znanstveno raziskovanje je imelo velik vpliv tudi na vsebino GDPR. Ta namreč vsebuje pomembne določbe, ki omogočajo uporabo osebnih podatkov za znanstvene namene. GDPR ponuja vrsto pravnih podlag za obdelovanje osebnih podatkov. Zbiranje osebnih podatkov na podlagi privolitve posameznika, na katerega se osebni podatki nanašajo, načeloma ne predstavlja posebnih izzivov raziskovalcem (razen primeroma v primerih ranljivih oseb, mladoletnikov ali oseb z zmanjšano opravilno sposobnostjo), vendar je količina podatkov, ki jih raziskovalci lahko pridobijo po tej podlagi, majhna. Prav zato veliko dodano vrednost v podatkovni družbi predstavljajo velike zbirke (tudi osebnih) podatkov, ki so že zbrani za druge namene (na primer za izvrševanje zakonskih nalog državnih organov). GDPR zato za tovrstne primere že predvideva izjemo in spodbuja »kapitaliziranje« na podatkih: načelna omejitev nadaljnje obdelave podatkov se v skladu z 89. členom GDPR ne nanaša *inter alia* na nadaljnje obdelave za znanstvenoraziskovalne namene, saj se znanstveni nameni vedno štejejo za združljive s prvotnimi nameni obdelave (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016).

Izjema za znanstveno raziskovanje po 89. členu GDPR je zato za kriminološko in drugo raziskovanje zelo pomembna. Vendar pa 89. člen GDPR ne predstavlja zadostne pravne

podlage za obdelovanje osebnih podatkov. Potencialna pravna podlaga za tovrstno dejavnost je »zakoniti interes« (angl. *Legitimate Interest*),⁹ za posebne kategorije osebnih podatkov (na primer zdravstvene podatke) člen 9(2)(j) in zakonska podlaga v nacionalni zakonodaji (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016).

Če je znanstveno raziskovanje privilegiran primer z vidika obdelave osebnih podatkov, ali je potem lahko vsakdo raziskovalec? Nujno je pri tem razlikovati med: 1) raziskovanjem v pretežno javno dobrobit in 2) raziskovanjem, ki služi korporativnim interesom manjšine. Pri tem je načeloma uredba GDPR relativno odprta, saj dopušča poseben režim ne le akademskim raziskovalcem, temveč tudi neprofitnim organizacijam in komercialnim podjetjem. Vendar pa pravna negotovost, ki omogoča izenačevanje teh dveh skupin, postavlja raziskovalce, ki delujejo v pretežno javno dobrobit, v neenak položaj in privilegira gospodarske tehnološke družbe, ki razpolagajo z osebnimi podatki, ki se generirajo kot del njihovega poslovanja. To pomeni, da raziskovalci, financirani iz javnih sredstev (na primer univerze in raziskovalni inštituti) nimajo enakega dostopa do podatkov kot globalna tehnološka podjetja, saj nimajo dostopa do velikih podatkovnih zbirk, pri svojem delu pa so podvrženi rigoroznim etičnim presojam obdelave osebnih podatkov, medtem ko transparentnih etičnih meril presoje za raziskovalce v podatkovnih podjetjih ni. Tako nastaja razkorak, ki ga prepoznavata tudi *European Data Protection Supervisor* (v nadaljevanju EDPS) (2020) v vednosti in znanju o družbi (skupinah, procesih ...) in posameznikih (na primer ranljivostih, senzibilnostih, interesih, prepričanjih), o tem, kako se širi razpoložanje ljudi, razširjajo mnenja in stališča, oblikujejo interesne in politične skupine ... To znanje se izgrajuje za zaprtimi vrati tistih, ki imajo v lasti podatke (povrhu še pogosto zbrane z neustrezno pridobljeno privolitvijo uporabnikov ob vpisu na njihove storitve), kar podpira partikularne interese manjšine velikih podjetij brez povečevanja družbene dobrobiti, na katero pri interpretaciji »znanstvenega raziskovanja« za namene razumevanja izjeme iz 89. člena opozarja EDPS (2020). Znanstveniki javnih univerz in raziskovalnih inštitutov, ki nimajo lastnih podatkov, so

⁸ Pri tem razlikujemo med dvema kategorijama podatkov, in sicer: 1) osebnimi podatki, zbranimi za namen konkretne raziskave, ter 2) osebnimi podatki, zbranimi za neki drug namen, in nato uporabljeni v raziskavi (t. i. sekundarna raba). V tem članku se osredotočamo predvsem na problematiko pridobivanja osebnih podatkov iz druge kategorije.

⁹ Izraz »zakoniti interes« uporabljamo strogo v pomenu, določenem v 6(1)(f) GDPR. Namreč, zakoniti interes lahko ob dobesedni razlagi pomeni interes, ki je izrecno določen v zakonu, tu pa je mišljen pojem, ki je v angleški različici GDPR določen kot »*Legitimate Interest*« (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016).

ob zahtevah do podatkov podatkovnih podjetij nato žal pre pogosto predstavljeni kot zlonamerni tatovi podatkov (Heldt idr., 2020), čeprav je njihovo poslanstvo povečevati (pretežno) javno dobrobit.

Številni organi (EDPS, 2020: 2) in etične komisije (npr. Daten ethik kommission, 2019) opozarjajo, da bi morali znanstveniki imeti pravico dostopati do ustreznih vmesnikov za dostop do podatkov (angl. *Application Programming Interface* – API) na podlagi veljavne pravne podlage in pod pogojem, da se takšen dostop presoja po načelu sorazmernosti ter obstajajo primerni zaščitni ukrepi za varovanje podatkov.

Kot ugotavlja Študija o ustreznih zaščitnih ukrepih v skladu s členom 89(1) GDPR za obdelavo osebnih podatkov za znanstvene raziskave (European Data Protection Board, 2021), je natančen domet te določbe v državah članicah Evropske unije predmet razgrete razprave, pri čemer se je izkazalo, da države zelo različno urejajo področje v svoji nacionalni zakonodaji (kar GDPR dopušča), razlog za to pa je tudi širok nabor ciljev in znanstvenih področij, ki jih določba zajema. V nadaljevanju članka zato primerjalno analiziramo nekaj izbranih držav članic EU v luči urejanja dostopa do podatkov za namene (kriminološkega) raziskovanja v skladu z izjemo za znanstveno raziskovanje po 89. členu GDPR.

3 Primerjalnopravna analiza ureditev držav dostopa do podatkov za kriminološko raziskovanje

V Sloveniji je do sodnih podatkov mogoče dostopati po več pravnih podlagah. Najbolj splošno predstavljata »Zakon o dostopu do informacij javnega značaja (ZDIJZ)« (2006) in »Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-2)« (2022), specialne ureditve za pridobivanje podatkov, relevantnih za kriminološko znanstvenoraziskovalno delo, pa določa procesna zakonodaja, zlasti »Zakon o kazenskem postopku (ZKP)« (2021), »Zakon o pravdnem postopku (ZPP)« (2007) in »Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP)« (2006), ki določajo pravila za dostop do tekočih zadev. Pravnoorganizacijska zakonodaja, na primer »Zakon o sodiščih (ZS)« (2007) in »Zakon o državnem tožilstvu (ZDT-1)« (2011), določa pravno podlago za zaključene zadeve, ob čemer je treba upoštevati »ZVOP-2« (2022), ki izrecno omenja znanstvenoraziskovalno dejavnost (68. in 69. člen).

Zakon o sodiščih v členu 82(6) določa, da lahko predsednik sodišča posamezniku dovoli vpogled, prepis, kopiranje ali izpis iz vpisnikov, imenikov, evidenc in spisov sodišča, če ta dokaže, da podatke iz njih potrebuje za znanstvenoraziskovalno delo. Dovoljenje se lahko nanaša le na arhivirane vpisni-

ke, imenike, evidence in spise. Posameznik lahko v podatke iz njih vpogleda ali jih prepíše brezplačno, kopira ali izpiše pa jih na svoje stroške. Vpogled, prepis, kopiranje ali izpis se opravi pod nadzorom javnega uslužbenca sodišča, ki je za to pisno pooblaščen (»ZS«, 2007).

Zakon o državnem tožilstvu v členu 181(2) podobno določa, da lahko generalni državni tožilec posamezniku, ki izkaže znanstvenoraziskovalni namen, dovoli vpogled, prepis, kopiranje ali izpis iz vpisnikov, imenikov, evidenc in spisov državnega tožilstva, pri čemer veljajo podobna pravila kot za vpogled v sodne zbirke podatkov (»ZDT-1«, 2011).

Nadaljnje pravne podlage za dostop do osebnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene določajo procesni zakoni. Za kriminološko proučevanje bo relevanten 128. člen »ZKP« (2021), ki določa, da se sme vsakomur z opravičenim interesom dovoliti pregled in prepis posameznih kazenskih spisov, poleg že obstoječe možnosti vsakogar, da pisno ali ustno zahteva od državnega organa dostop do informacij javnega značaja v posameznih kazenskih zadevah v skladu z »ZDIJZ« (2006). Na podlagi sodbe VSRS X Ips 4/2020 (Vrhovno sodišče Republike Slovenije, 2020) je bila sprejeta tudi novela (»Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-O)«, 2020), ki je določila razmerje med »ZDIJZ« (2006) in »ZKP« (2021). Vrhovno sodišče je s to sodbo odločilo, da imajo pri dostopu do informacij posebna določila področne (procesne) zakonodaje glede možnosti oseb za vpogled v spise sodišč in drugih pristojnih organov značaj specialne ureditve (*lex specialis*) glede na določbe »ZDIJZ« (2006). To se nanaša tudi na kazenski pregon in informacije, ki so v tožilskih oziroma sodnih spisih v (pred)kazenskih zadevah. »ZDIJZ« (2006) se lahko kot splošnejši predpis uporablja le v tistih primerih in v zvezi z dostopom do tistih informacij, do katerih dostop ni urejen z navedenimi specialnimi zakoni. V obravnavanem sporu je to pomenilo, da se je »ZDIJZ« (2006) lahko uporabil le glede dostopa do tistih podatkov, ki so bili pridobljeni ali sestavljeni zaradi kazenskega pregona ali v zvezi z njim, ki so v sodnih ali državnotožilskih spisih (*a contrario*: za tiste, ki niso tam, bi bilo treba uporabiti »ZKP« (2021)).

Za kriminološko raziskovanje relevantne določbe vsebuje tudi »Zakon o probaciji (ZPro)« (2017), ki v členu 44(6) določa, da Uprava za probacijo za *inter alia* znanstvenoraziskovalne namene vodi statistične podatke v anonimizirani obliki.

V Sloveniji je žal kljub opisanim pravnim podlagam v praksi zelo težko dobiti sodne podatke. Praksa dovoljevanja dostopa do podatkov za raziskovalne namene je izredno raznolika med različnimi sodišči. Pri tem se zato pojavlja vprašanje, ali je za to kriva zakonska ureditev (delno tudi, kot v nadaljevanju) ali morda (ali predvsem) druge zunajpravne

okolščine, na primer preobremenjenost z delom in dodatno breme, ki ga raziskovalci prinašajo odločevalcem, težnja po ohranjanju *statusa quo* na strani odločevalcev ali želja, da bi jih raziskovalci »pustili pri miru«. Vendar so to pragmatični in ne pravni razlogi, ki ne omogočajo sorazmernega tehtanja različnih družbenih vrednot: varstva osebnih podatkov na eni strani ter transparentnosti dela javnih organov in omogočanja znanstvene dejavnosti in na dejstvih podprte politike na drugi strani. Z vidika raziskovalcev pa so ti potisnjeni v neenak položaj, ki je odvisen od dobre volje odločevalcev, in v nezmožnosti opravljanja znanstvenega dela, kot ga določata na primer 13. člen »Listine Evropske unije o temeljnih pravicah« (2012) in 59. člen slovenske Ustave (»Ustava Republike Slovenije (URS)«, 1991). Z namenom ugotoviti, kako to tehtanje pravic in različnih legitimnih ciljev urejajo druge države članice EU, članek nadaljuje s predstavitvijo nekaj tujih ureditev.

3.1 Avstrija

V avstrijski zakonodaji obstaja več pravnih podlag za pridobivanje podatkov za znanstvenoraziskovalne namene. V tem prispevku se osredotočamo na kriminološko raziskovanje, zato podajamo pregled možnosti vpogleda v sodne spise in v evidence nekaterih državnih organov.

Glavna zakona, ki prenašata 89. člen GDPR v avstrijski pravni red, sta Zakon o varstvu osebnih podatkov (»Datenschutzgesetz (DSG)«, 1999) (zlasti 7. člen, ki sicer pomeni splošno zakonsko podlago za obdelovanje osebnih podatkov v raziskovalne namene) (Bundesverwaltungsgericht der Republik Österreich, 2023) in Zakon o organizaciji raziskovalne dejavnosti (»Forschungsorganisationsgesetz«, 1981) (European Data Protection Board, 2021).

Vendar pa avstrijski Zakon o kazenskem postopku (»Strafprozeßordnung (StPO)«, 1975) za podatke iz kazenskih spisov predstavlja *lex specialis* ureditev glede na določbe 3. poglavja »DSG« (1999) (Parlament Österreich, 2018), s tem ko v drugem odstavku 77. člena določa temeljno zakonsko podlago za posredovanje osebnih podatkov, vsebovanih v kazenskih sodnih spisih, za nadaljnjo obdelavo v znanstvenoraziskovalne namene. Prvi temeljni pogoj za uporabo te določbe je, da zadevni podatki spadajo na področje, ki ga ureja »Direktiva (EU) 2016/680 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov, ki jih pristojni organi obdelujejo za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona kaznivih dejanj ali izvrševanja kazenskih sankcij, in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Okvirnega sklepa Sveta 2008/977/PNZ« (2016). Avstrijska zakonodaja to področje ureja v 3. poglavju »DSG« (1999). Skladno s prvim odstavkom 36. člena »DSG« (1999) to pomeni, da so v ospredju osebni podatki, ki so jih pridobili

pristojni organi za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali preganjanja kaznivih dejanj ali izvrševanja kazenskih sankcij. Hkrati pa se sem prištevajo tudi osebni podatki, ki so bili pridobljeni za namene varovanja in obrambe pred nevarnostmi za javno varnost kot tudi za namene nacionalne varnosti, dela obveščevalne službe in varovanja vojaških objektov (prvi odstavek 36. člena »DSG«, 1999).

Glede na drugi odstavek 40. člena »DSG« (1999) je posredovanje osebnih podatkov, ki so bili obdelani na podlagi prvega odstavka 36. člena »DSG« (1999), za morebitne druge namene, ki niso navedeni v tem členu (v konkretnem primeru je tak namen znanstveno raziskovanje), dopustno le pod naslednjima pogojevma: 1) podana mora biti izrecna pravna podlaga za posredovanje osebnih podatkov (v zakonu ali njemu enakovrednem predpisu) in 2) prejemnik posredovanih osebnih podatkov mora biti pooblaščen, da jih obdeluje v izbrani namen (drugi odstavek 40. člena »DSG«, 1999).

Izrecno zakonsko pravno podlago za posredovanje osebnih podatkov, ki so zbrani v kazenskih sodnih spisih, najdemo v drugem odstavku 77. člena »StPO« (1975), s čimer je tudi izpolnjen prvi od omenjenih pogojev. Člen namreč določa, da državna tožilstva, predsedniki sodišč in zvezno ministrstvo, pristojno za pravosodje, lahko na prošnjo vodij priznanih znanstvenih ustanov dovolijo posredovanje osebnih podatkov, vpogled v sodne akte ali izdelavo prepisov oziroma fotokopij spisov, v namene znanstvenega ali zgodovinskega raziskovanja, statistike ali za druge primerljive in na javnem interesu utemeljene raziskave. Vendar pa 77. člen »StPO« (1975) določa še nadaljnje omejitve, in sicer da je takšno posredovanje osebnih podatkov dovoljeno le, če: 1) psevdonimizacija osebnih podatkov ni možna ali pa predstavlja nesorazmeren napor in 2) javni interes povezan z raziskovalnim delom znatno pretehta nad interesom prizadete osebe,¹⁰ da se osebni podatki ne posredujejo.

Nadalje, namen raziskave, ki jo navaja drugi odstavek 77. člena »StPO« (1975), ne sme biti osebno vrednotenje (GDPR za tovrstne obdelave podatkov uporablja izraz profiliranje) na podlagi posredovanih podatkov. Odstavek (enako kot 89. člen GDPR) hkrati izključuje uporabo členov 43 in 44 »DSG« (1999), ki urejata pravico prizadete osebe, da dostopa do svojih osebnih podatkov pri upravljavcu (prim. 13. člen GDPR), pravico do omejitve in izbrisa osebnih podatkov ter pravico do omejitve obdelave (prim. členi 16.–18. GDPR) (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi

¹⁰ Nem. *betroffene Person*, angl. *Data Subject*. Slovenski prevod GDPR uporablja besedno zvezo »posameznik, na katerega se nanašajo osebni podatki«.

osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016). Obrazložitev predloga zakona to utemelji s tem, da mora pri skrbnem opravljanju tehtanja med pravicami prizadete osebe in tehtno obrazloženim javnim interesom za opravljanje raziskovalnega dela slednji znatno (nem. *erheblich*) pretehtati nad pravicami posameznika. Ker mora upravljavec poleg tega spoštovati določbe GDPR in ne sme opravljati profiliranja, naj bi to skupaj s skrbno opravljenim tehtanjem interesov v zadostni meri ščitilo pravice posamezne prizadete osebe (Parlament Österreich, 2018).

Odločanje o prošnji pomeni odločanje v upravnem postopku. Zoper odločitev je možna pritožba na Zvezno upravno sodišče (nem. *Bundesverwaltungsgericht* – BVwG) (Bundesverwaltungsgericht der Republik Österreich, 2023). V Sloveniji poznamo nekaj podobnega, saj »ZVOP-2« (2022) predvideva pritožbo, naslovljeno na Informacijskega pooblaščenca. Vendar pa v praksi pritožba zoper sodne zavrnitve dostopa do podatkov ne obstaja in gre za pravno praznino. IP namreč v konkretnih postopkih navaja, da ni pristojen za presojo sodnih zadev zaradi spoštovanja načela delitve oblasti oziroma da nadzorni organi Informacijskega pooblaščenca niso pristojni za nadzor dejanj obdelave sodišč, kadar ti delujejo kot sodni organi, pa četudi gre za arhivirane sodne spise. Mnenja o tem so sicer tudi drugačna. Odločanje o dostopu do arhiviranih sodnih spisov *stricto sensu* ni odločanje v zadevi sojenja, temveč pravosodne uprave, o čemer ne odloča sodeči sodnik (saj je zadeva že zaključena), temveč v skladu z »ZS« (2007) predsednik sodišča. Sodno prakso, ki bi sprejela dokončno stališče o teh dveh pogledih v Sloveniji, žal še čakamo.

Zvezno upravno sodišče (BVwG) je v zadevi W177 2266748-1 z dne 5. 4. 2023 (Bundesverwaltungsgericht der Republik Österreich, 2023) med drugim dodatno navedlo, da mora prosilec pri podajanju prošnje za posredovanje osebnih podatkov iz kazenskih sodnih spisov na podlagi drugega odstavka 77. člena avstrijskega »StPO« (1975) priložiti tudi ustrezno potrdilo, ki izkazuje, da je zares vodja priznane raziskovalne ustanove, saj bo v nasprotnem primeru prošnjo zavrnilo. Med priznane raziskovalne ustanove se na primer (ne pa izključno) uvrščajo univerze, fakultete in z njimi povezani raziskovalni inštituti. Golo osebno raziskovalno zanimanje fizične osebe ne zadošča kriteriju javnega interesa za opravljanje raziskovalnega dela. Na primer, tehten javni interes je lahko sprotna raziskava, ki s spremljanjem tekočega stanja analizira učinke novih zakonodajnih ukrepov (Bundesverwaltungsgericht der Republik Österreich, 2023).

»StPO« (1975) torej v drugem odstavku 77. člena izkazuje voljo zakonodajalca, da se pridobivanje podatkov iz kazenskih sodnih spisov določi kot izjema od splošnega uradnega

varovanja tajnosti (nem. *Amtsverschwiegenheit*) podatkov, s katerimi upravljajo avstrijski državni organi. Prošnje, ki se nanašajo na posredovanje podatkov, ki so bili obdelani s pomočjo avtomatizacije, se hkrati ne smejo zavrtni s preprostim izgovorom, da imajo zahtevani podatki določeno posebno kakovost, ki naj bi izhajala iz njihovega pridobivanja in obdelave. (Parlament Österreich, 2017).

Za posredovanje podatkov, vsebovanih v civilnih sodnih spisih, pa Zakon o pravdnem postopku (»Zivilprozeßordnung (ZPO)«, 1895) določa specialnejšo ureditev od splošnega posredovanja osebnih podatkov, in sicer da lahko zvezno ministrstvo, pristojno za pravosodje, in predsednik sodišča na prošnjo direktorja priznane znanstvene ustanove dovolita vpogled v sodne spise, izdelavo prepisov oziroma fotokopij spisov in nadaljnje posredovanje v spisih vsebovanih podatkov za namene statistike, znanstvenega dela ali podobnih v javnem interesu utemeljenih raziskav (četrti odstavek 219. člena). Podobno kot v »StPO« (1975) tudi v tem primeru namen raziskave ne sme biti profiliranje na podlagi zbranih podatkov. Zakon k temu še izrecno dodaja, da na ta način pridobljeni osebni podatki ne smejo biti uporabljeni za kakršenkoli drugačen namen (četrti odstavek 219. člena »ZPO«, 1895).

Naslednja podlaga za pridobivanje osebnih podatkov za namene kriminološkega raziskovanja je Zakon o kazenskem registru (»Strafregistergesetz (StRegG)«, 1968), ki v členu 13a ureja možnost posredovanja podatkov iz kazenskega registra v raziskovalne namene. »StRegG« (1968) določa, da mora Deželna policijska uprava Dunaj (po drugem odstavku 1. člena določena kot upravljavec podatkov v smislu GDPR) domačim univerzam in zveznim ministrstvom na njihovo zahtevo posredovati v kazenskem registru vsebovane podatke, če je to skladno z načeli ekonomske, gospodarske in smotrne uprave ter skladno s tehničnimi zahtevami vodenja kazenskega registra (prvi odstavek 13a. člena »StRegG«, 1968). Zahtevani podatki se smejo posredovati le za obdelavo, ki poteka v okviru znanstvenih raziskovalnih del, ki pa ne smejo pomeniti profiliranja na podlagi posredovanih podatkov (prvi odstavek 13a. člena »StRegG«, 1968).

Če so osebni podatki iz kazenskega registra posredovani v raziskovalne namene, potem je skladno z drugim odstavkom 13a. člena »StRegG« (1968) izključena pravica iz 15. člena GDPR (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016). Avstrijski zakonodajalec je pri tej ureditvi uporabil izjemo, vsebovano v drugem odstavku 89. člena GDPR (Parlament Österreich, 2018). O pritožbah zoper odločitve Deželne policijske uprave Dunaj odloča Deželno upravno sodišče (člen 13c »StRegG«, 1968).

Naslednji zakon, ki vsebuje možnost dostopa do osebnih podatkov za namene kriminološkega raziskovanja, je Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (»Strafvollzugsgesetz (StVG)«, 1969). Organom, ki so pristojni za izvrševanje kazenskih sankcij, dovoljuje (nem. *Vollzugsbehörden dürfen*), da posredujejo osebne podatke iz prvega in drugega odstavka člena 15a »StVG« (1969), za namene v javnem interesu utemeljenih znanstvenih raziskav (peti odstavek 15b. člena »StVG«, 1969).

Nazadnje pa Zakon o nalogah varnostne policije (»Sicherheitspolizeigesetz (SPG)«, 1991) v 72. členu ureja posredovanje podatkov, zbranih za namene identifikacije (nem. *Erkennungsdienstliche Daten*), v znanstvenoraziskovalne namene. Predvsem gre za podatke, ki jih pri opravljanju nalog varovanja zbirajo policisti (člena 3 in 4 »SPG«, 1991). Podobno kot prej omenjeni prvi odstavek 13a. člena StRegG (1968) tudi 72. člen »SPG« (1991) določa, da se lahko podatki na njihovo zahtevo posredujejo domačim univerzam in zveznim ministrstvom za namene znanstvenega raziskovanja, če je to skladno z načeli ekonomske, gospodarske in smotrne uprave ter s tehničnimi zahtevami vodenja identifikacijskih evidenc. Podatki se ne smejo posredovati za namene profiliranja.

Sklenemo torej lahko, da avstrijska zakonodaja ponuja precej različnih podlag za obdelovanje osebnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene in da pri tem opredeljuje tudi vsebino pojma raziskovanje, ki ni »le« hobi posameznika. Zakonodajca namreč govori o priznanih znanstvenih ustanovah, postopek pa lahko sproži odgovorna oseba takšne ustanove, ki ob raziskovalcih nosi dodatno odgovornost za obdelavo osebnih podatkov. To je sicer podobno kot slovenski »ZVOP-2« (2022), ki izjeme glede obdelave podatkov za znanstveno raziskovanje dopušča samo organizacijam in posameznikom, ki pri svojem delovanju uporabljajo etična načela in metodologijo s področja raziskovanja (dodatni kriteriji za interpretacijo tega pojma so razdelani v mnenjih Informacijskega pooblaščenca).

3.2 Nemčija

Tudi v nemški zakonodaji obstaja več različnih pravnih podlag za dostop do osebnih podatkov za znanstvenoraziskovalne namene, čeprav so, tako študija, ki jo je leta 2021 naročilo Zvezno ministrstvo za izobraževanje in znanstveno raziskovanje, sila razkropljene. Pravne podlage so večinoma izrazito specifične, pri čemer le redke predvidevajo kakršnekoli konkretizirane pogoje za dostop do (osebnih) podatkov (Specht-Riemenschneider, 2021). Dostop do osebnih podatkov iz sistema pravosodja je prav tako utemeljen na svojevrstni pravni podlagi.

Pravno podlago za posredovanje osebnih podatkov iz kazenskih sodnih spisov ureja 476. člen Zakona o kazenskem

postopku (»Strafprozeßordnung (StPO)«, 1987). Ta določa, da je dovoljeno posredovanje osebnih podatkov, ki so vsebovani v kazenskih sodnih spisih, univerzam, drugim ustanovam, ki se ukvarjajo z znanstvenim raziskovanjem in javnim institucijam, če so kumulativno izpolnjeni naslednji pogoji: 1) je to potrebno za izvedbo določenega raziskovalnega dela, 2) če uporaba anonimiziranih podatkov v ta namen ni mogoča oziroma anonimiziranje podatkov zahteva nesorazmeren napor in 3) javni interes na raziskovalnem delu znatno pretehta nad pravno varovanim interesom prizadete osebe (prvi odstavek 476. člena »StPO«, 1987).

Posredovanje podatkov se torej lahko opravi le, če je tako mogoče doseči raziskovalni namen in če bi anonimizacija pomenila nesorazmeren napor. Če podatkov ni možno posredovati (tj. zagotoviti oziroma dobaviti), je mogoče odobriti (zgolj) vpogled v sodne spise. Dokumenti, ki so hranjeni v pisni obliki, se lahko posredujejo v vpogled (glej drugi odstavek 476. člena »StPO«, 1987). Tretji odstavek člena 476 »StPO« (1987) določa, da se lahko osebni podatki posredujejo le tistim osebam, ki so funkcionarji, osebam, ki so posebej pooblaščenec za opravljanje določenih javnih funkcij, ali pa osebam, ki so zavezane k varovanju tajnosti (nem. *zur Geheimhaltung verpflichtet*) (tretji odstavek 476. člena »StPO«, 1987).

Osebni podatki se lahko uporabljajo le za namene tistega raziskovalnega dela, za katerega so bili posredovani. Za njihovo uporabo v drugem raziskovalnem delu ali nadaljnje posredovanje se uporabljajo prejšnji trije odstavki, prav tako pa je potrebna privolitev institucije, ki je naročila posredovanje podatkov (četrti odstavek 476. člena »StPO«, 1987).

Raziskovalni interes mora biti tehten. Temu v prid sodna praksa na primer navaja predložitev konkretiziranega načrta poteka raziskovalnega dela. Raziskovalci morajo izkazati stvaren raziskovalni namen, s katerim želijo na metodološki, sistematičen in ponovljiv način pridobiti nova spoznanja. Zgolj zatrjevanje, da se prosilec ukvarja z znanstvenim raziskovanjem, ne zadostuje (Bayerisches Oberstes Landesgericht, 2021).

Zakon o pravdnem postopku (»Zivilprozeßordnung (ZPO)«, 2005) v drugem odstavku 299. člena ureja pravno podlago za vpogled tretjih oseb v civilne sodne spise. Predsednik sodišča ali njegov namestnik lahko tretji osebi dovoli tovrsten vpogled v civilne sodne spise tudi brez privolitve strank postopka, če oseba izkaže zadosten pravni interes. Pri tem četrti odstavek 299. člena »ZPO« (2005) od kakršnegakoli vpogleda izrecno izvzema osnutke sodb, sklepov in odredb, dela, ki so služila njihovi pripravi, ter dokumente, ki so služili komunikaciji sodišča s strankami (glej drugi in četrti odstavek 299. člena »ZPO«, 2005). Pravni interes mora temeljiti na zakonski podlagi. Za doseganje tega pravnega standarda naj

tako ne bi bile postavljene pretirano visoke vsebinske zahteve, saj naj bi bilo pravni interes med drugim možno utemeljiti že s sklicevanjem na to, da je pridobitev vpogleda nujno potrebna za izvedbo raziskovalnega dela, pri čemer naj bi po mnenju nekaterih avtorjev pravno podlago nudil že 3. odstavek 5. člena nemške Ustave (»Grundgesetz«, 1949), tj. ustavno načelo svobode znanosti in znanstvenega raziskovanja (Klopp, 2019).

Sodna praksa je do takšne razlage nekoliko bolj zadržana. Po stališču Vrhovnega deželnega sodišča na Bavarskem (Bayerisches Oberstes Landesgericht, 2021) težava izhaja iz zakonske diktacije, ki namesto širšega pojma upravičenega interesa (nem. *berechtigtes Interesse*) uporablja ožji pojem pravnega interesa (nem. *rechtlisches Interesse*), kar pomeni, da mora prosilec izkazati določeno navezavo na lastne pravice oziroma obveznosti, torej konkreten vpliv na svoj pravni položaj. Znanstvenoraziskovalni interes, kot ta izhaja iz 3. odstavka 5. člena nemške Ustave (»Grundgesetz«, 1949), pa predstavlja javni interes in ne služi kot neposredna ustavno pravna podlaga, ki bi sama po sebi izkazovala utemeljen pravni interes slehernega prosilca. Gre namreč za temeljno pravno načelo in ne za neposreden ustavnopravni zahtevek, ki bi pomenil pravni interes v smislu drugega odstavka 299. člena »ZPO« (2005). Ne gre torej za zahtevek, s katerim bi lahko raziskovalci od države zahtevali, naj jim zagotovi pomoč pri raziskovanju (Bayerisches Oberstes Landesgericht, 2021). Sodišče je hkrati poudarilo, da je stališče v literaturi pravzaprav nasprotno, pri čemer se je sklicevalo predvsem na komentarje »ZPO« (2005), ki naj bi navajali, da je znanstvenoraziskovalni namen vsekakor lahko zadosten pravni interes v smislu drugega odstavka 299. člena »ZPO« (2005) (Bayerisches Oberstes Landesgericht, 2021). Podobno je izrazilo tudi Upravno sodišče v Ansbachu (Verwaltungsgericht Ansbach, 2019), ki je v eni od sodb zapisalo, da je pri ugotavljanju pravnega interesa po drugem odstavku 299. člena »ZPO« (2005) še zlasti treba upoštevati raziskovalni namen prosilca. Vendar podobno kot Vrhovno deželno sodišče na Bavarskem tudi Upravno sodišče v Ansbachu ni priznalo obstoja neposrednega, iz nemške ustave izhajajočega zahtevka za vpogled v sodne spise v raziskovalne namene (Bayerisches Oberstes Landesgericht, 2021; Verwaltungsgericht Ansbach, 2019). Mnenja o tem, ali oziroma kako znanstvenoraziskovalni namen lahko pomeni pravni interes v smislu drugega odstavka 299. člena »ZPO« (2005), so torej deljena.

Kot navaja Klopp (2019), mora predsednik sodišča oziroma njegov namestnik v vsakem primeru opraviti skrbno tehtanje med pravico do varovanja osebnih podatkov in raziskovalnim interesom za posredovanje podatkov oziroma vpogled v sodne spise. Raziskovalci lahko zahtevajo psevdonimizacijo spisov (na primer očrnitev posebej občutljivih podatkov, izločitev kočljivih delov besedila ...) in tem zmanjšajo pravno varovan interes oziroma utemeljenost ugovorov strank po-

stopka, da nasprotujejo razkritju podatkov. Seveda morajo pri tem paziti na to, da njihove zahteve ne pomenijo nerazumne obremenitve delovanja sodišča. Opozoriti velja, da avtomatizma pri dostopu do podatkov ni. Besedilo drugega odstavka 299. člena »ZPO« (2005) sicer omogoča odobritev vpogleda brez privolitve strank postopka, ne zagotavlja pa, da privolitev strank v vsakem primeru ne bo potrebna, saj sodišče o tem lahko odloči po svoji lastni presoji po tehtanju interesov strank postopka in izkazanega pravnega interesa tretjih oseb. Diktacija, da je vpogled mogoč brez privolitve strank postopka, je torej možnost, ki jo sodišče lahko uporabi, če oceni, da je pravni interes raziskovalcev dovolj dobro izkazan in da njihov vpogled ne pomeni prehudega posega v pravice strank postopka. Ker pa je odločitev o odobritvi vpogleda še vedno v pristojnosti sodišča, se to lahko odloči, da bo vseeno dalo strankam postopka možnost, da se o odobritvi izjavijo (Klopp, 2019).

Nemška zakonodaja omogoča tudi vpogled v kazenske evidence. Zvezni zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (»Strafvollzugsgesetz (StVollzG)«, 1976) predvideva posebno ureditev za pridobivanje osebnih podatkov iz zavodov za prestajanje zaporne kazni v raziskovalne namene (peto poglavje četrtega dela). »StVollzG« (1976) predvideva dolžnost Kriminološke službe (nem. *Kriminologischer Dienst*), da skupaj z drugimi raziskovalnimi ustanovami na podlagi znanstvenih izsledkov izboljšuje sistem izvrševanja kazenskih sankcij, še posebej pa metode obravnave, ter deli svoje izsledke za namene kazenskega pravosodja (prvi odstavek 166. člena »StVollzG«, 1976). Za posredovanje podatkov in vpogled v evidence se smiselno uporablja 476. člen »StPO« (1987) (drugi odstavek 166. člena v povezavi s prvim odstavkom 186. člena »StVollzG«, 1976). Prejemnik (konkretno: javna institucija) sme od zavoda za izvrševanje kazenskih sankcij posredovane osebne podatke obdelovati izključno le za namen, za katerega so mu bili posredovani (prvi odstavek 181. člena »StVollzG«, 1976).

V Nemčiji torej zakonodaja predvideva kar nekaj možnosti za uporabo osebnih podatkov iz sodnega sistema v znanstvenoraziskovalne namene. Kljub temu v praksi nastajajo določene težave. Neubacher (2019) tako na primeru pridobivanja podatkov iz zaporov opozarja na številne metodološke napake, ki nastajajo pri izvajanju predpisov Kriminološke službe, ter na problematiko arbitrarnih pooblastil odločevalcev, ki omogočajo, da so odločevalski procesi za raziskovalce pogosto črna skrinjica (angl. *Black Box*), do vsebine katere nimajo dostopa.

3.3 Portugalska

Obdelava osebnih podatkov za znanstvenoraziskovalne namene je na Portugalskem urejena v Zakonu o varstvu

osebnih podatkov (»Lei Portuguesa de Proteção de Dados Pessoais«, 2019), ki določa, da mora obdelava zasledovati načelo minimizacije podatkov, vključno z ukrepoma anonimizacije ali psevdonimizacije, kadar je mogoče s katerim od njiju doseči želen namen (31. člen). Pri obdelavi osebnih podatkov za namene znanstvenega raziskovanja se, kadar je to potrebno, omejijo pravice do dostopa, popravka, omejitve obdelave in ugovora iz 15., 16., 18. in 21. člena GDPR, če bi te pravice posameznikov onemogočile ali resno ovirale doseganje posebnih namenov (»Lei Portuguesa de Proteção de Dados Pessoais«, 2019; »Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016).

Zakon o varstvu osebnih podatkov na področju obravnavanja kaznivih dejanj v drugem odstavku 8. člena navaja, da kadar pristojni organi izvršujejo dejanja v okviru svojih pooblastil, veljajo določbe GDPR in Zakona o varstvu osebnih podatkov za obdelavo osebnih podatkov za druge namene, kamor spadajo tudi znanstvenoraziskovalni nameni (»Aprova as regras relativas ao tratamento de dados pessoais para efeitos de prevenção, deteção, investigação ou repressão de infrações penais ou de execução de sanções penais, transpondo a Diretiva (UE) 2016/680 do Parlamento Europeu e do Conselho, de 27 de abril de 2016«, 2019).

3.4 Italija

V Italiji področje obdelave osebnih podatkov za znanstvenoraziskovalne namene ureja Zakon o varstvu osebnih podatkov (»Il Codice in materia di protezione dei dati personali«, 2018). Pristojni nadzorni organ, *Garante per la protezione dei dati personali* (v nadaljevanju *Garante*), spodbuja zasebne in javne subjekte, vključno z znanstvenimi in strokovnimi združenji, ki sodelujejo pri obdelavi podatkov za znanstvenoraziskovalne namene, da sprejmejo pravila ravnanja s podatki in določijo ustrezne zaščitne ukrepe za zaščito pravic in svoboščin posameznika, na katerega se nanašajo osebni podatki (106. člen »Il Codice in materia di protezione dei dati personali«, 2018).

Garante lahko odobri nadaljnjo obdelavo osebnih podatkov, vključno s posebnimi kategorijami osebnih podatkov, za znanstvenoraziskovalne namene tretjim osebam (t. i. sekundarna raba), če te izvajajo take dejavnosti kot svojo glavno, prevladujočo dejavnost ter se obveščanje posameznikov izkaže za nemogoče ali nesorazmerno, ali če je verjetno, da z njimi ni mogoče doseči namenov obdelave (110a. člen »Il Codice in materia di protezione dei dati personali«, 2018). V teh primerih upravljaavec sprejme ustrezne ukrepe za zaščito pravic

in svoboščin posameznikov, vključno z ukrepi za predhodno minimizacijo in anonimizacijo podatkov.

Garante ima pristojnost, da sprejema tudi mehko pravo v obliki etičnih pravil in da potrjuje kodekse ravnanja, s katerimi bolj podrobno specificira pogoje za zakonitost določenih obdelav. Po uveljavitvi GDPR je *Garante* posodobil obstoječe kodekse ravnanja in etična pravila. Med drugim je sprejel tudi posebne Smernice o primernih ukrepih (ita. *Provvedimento recante le prescrizioni relative al trattamento di categorie particolari di dati*; *Garante per la protezione dei dati personali*, 2019) in Pravila ravnanja pri obdelavi podatkov za statistične in znanstvenoraziskovalne namene, ki vsebujejo dodatne obveznosti pri različnih tipih raziskav in pri obdelavi osebnih podatkov (*Garante per la protezione dei dati personali*, 2018).

Pravila ravnanja vsebujejo natančne usmeritve, ki se nanašajo na vse obdelave osebnih podatkov, ki jih za znanstvenoraziskovalne namene izvajajo univerze, raziskovalne institucije in njihovi člani.

Študija o ustreznih zaščitnih ukrepih v skladu s členom 89(1) GDPR za obdelavo osebnih podatkov za znanstvene raziskave (European Data Protection Board, 2021) v primeru Italije ugotavlja, da ta spodbuja razvoj kodeksov ravnanja v raziskovanju.

Garante je v javno objavljenem mnenju (*Garante per la protezione dei dati personali*, 2021) kot komentar na osnutek Uredbe o identifikaciji pri obdelavi osebnih podatkov, povezanih s kazenskimi obsodbami in prekrški ter z njimi povezanimi varnostnimi ukrepi (izhajajoč iz drugega odstavka 2. člena Zakona o varstvu osebnih podatkov), izpostavil potrebo po primerni distinkciji, ki temelji na znanstvenoraziskovalnem namenu pri regulaciji obdelave sodnih podatkov za arhivske namene v javnem interesu, zgodovinskoraziskovalne, statistične ali znanstvenoraziskovalne namene. *Garante* je pri tem poudaril, da bi moral zakonodajalec v tej regulativi zaradi pravne varnosti dopolniti 12. člen, ki govori o obdelavi, ki se izvaja za arhiviranje v javnem interesu, v zgodovinske-, znanstvenoraziskovalne ali statistične namene tako, da bi navajal obdelavo v širšem smislu iz 89. člena GDPR s splošnimi varnostnimi ukrepi in načeli iz 2. člena nacionalnega Zakona o varstvu osebnih podatkov. *Garante* je prav tako menil, da mora zakonodajalec natančneje opredeliti, da se mora obdelava sodnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene izvajati v okviru univerzitetnih študijskih programov (na primer seminarske ali zaključne naloge študentov), s strani raziskovalnih teles, inštitutov ali znanstvenih združenj ter s strani raziskovalcev, ki delajo v teh organih. V času priprave tega prispevka italijansko ministrstvo za pravosodje takšne uredbe še ni sprejelo (*Garante per la protezione dei dati personali*, 2021).

3.5 Estonija

Obdelava osebnih podatkov za znanstvenoraziskovalne namene je urejena v 6. členu estonskega Zakona o varstvu osebnih podatkov (»Isikuandmete kaitse seadus«, 2018). Ta opredeljuje, da je obdelava osebnih podatkov dovoljena brez privolitve posameznika, še posebej, če se osebni podatki obdelujejo v psevdonimizirani obliki ali drugi podobni obliki, ki zagotavlja ekvivalentno stopnjo varnosti.

Obdelava osebnih podatkov brez privolitve posameznika, v obliki, ki omogoča njegovo identifikacijo, je dovoljena le, če so izpolnjeni taksativno naštetih pogoji (med njimi so, da po odstranitvi podatkov, ki omogočajo identifikacijo, namenov obdelave ni več mogoče doseči ali pa bi jih bilo nerazumno težko doseči, da za takšno obdelavo obstaja prevladujoč javni interes ter da pravice takšnega posameznika niso pretirano prizadete) (»Isikuandmete kaitse seadus«, 2018).

Če znanstvene raziskave temeljijo na posebnih kategorijah osebnih podatkov, etična komisija zadevnega področja najprej preveri skladnost s pogoji iz 6. člena »Isikuandmete kaitse seadus« (2018). Če na znanstvenem področju ni odpora za etiko, skladnost z zahtevami preveri estonski nadzorni organ Data protection inspectorate.

Študija o ustreznih zaščitnih ukrepih v skladu s členom 89(1) GDPR za obdelavo osebnih podatkov za znanstvene raziskave v primeru Estonije ugotavlja pomembnost etičnih komisij za pravilno izvajanje GDPR (European Data Protection Board, 2021). Estonske univerze so skupaj z estonsko Akademijo znanosti, estonskim ministrstvom za izobraževanje in estonskim raziskovalnim svetom sprejele t. i. Estonski kodeks ravnanja za raziskovalno integriteto (Estonian Code of Conduct for Research Integrity, 2017), ki med drugim naslavlja tudi varstvo osebnih podatkov pri raziskavah. Kadar se osebni podatki zbirajo neposredno od posameznikov, se od raziskovalca po omenjenem kodeksu pričakuje, da od posameznika najprej pridobi informirano privolitve. V izjemnih primerih se lahko posameznikova privolitve pridobi naknadno, po tem, ko so bili osebni podatki že zbrani, če je bilo to potrebno za doseganje cilja raziskave. V tem primeru je predvideno soglasje etične komisije. Kadar obdelava osebnih podatkov poteka brez privolitve posameznika, morajo biti za to izpolnjeni zakonski pogoji iz 6. člena »Isikuandmete kaitse seadus« (2018). Eden od njih je tudi, da mora raziskovalna ustanova oziroma oseba, ki izvaja raziskavo, oceniti, da je takšna obdelava v javnem interesu (2. točka 3. odstavka 6. člena »Isikuandmete kaitse seadus«, 2018).

4 Razprava

Tehnološki napredek pri obdelavi velikih količin podatkov omogoča vse bolj natančne vpogled v različna kriminološka vprašanja, zaradi česar obstoječe zbirke osebnih podatkov postajajo nepogrešljiv del kriminološkega raziskovanja. Velik pomen v podatkovni družbi imajo podatki, ki so jih zbrali državni organi pri rednem opravljanju njihovega dela in poslanstva. Ti podatki se kopičijo in predstavljajo veliko vrednost za znanstveno proučevanje. Vrednost te velike količine osebnih podatkov je pred desetletjem prepoznala tudi Evropska unija, ki je postala odvisna od moči tehnoloških velikanih, ki imajo sedeže v ZDA in na Kitajskem. Ob razvoju spoznanja, da je del suverenosti tudi podatkovna suverenost, je Evropska unija sprejela kopico pravil, strategij ipd., da bi članice Evropske unije (p)ostale podatkovno suverene. To se odraža tudi v svetovno najbolj protekcionistični pravni ureditvi varstva osebnih podatkov, Splošni uredbi o varstvu podatkov (GDPR) (»Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov)«, 2016), paradnemu konju Bruseljskega efekta, ki kljub velikemu (in zglednemu) poudarku na varovanju osebnih podatkov ne more spregledati velike uporabnosti podatkov za znanstveno raziskovanje in je lahko striktna ureditev varovanja podatkov nesorazmerna glede na druge legitimne cilje, kot sta zdravje in varnost. Zato velja, da so znanstvenoraziskovalni nameni vedno skladni z namenom njihovega zbiranja, in je torej eden od osnovnih gradnikov ureditve varovanja osebnih podatkov, načelo »omejitve namena« obdelave podatkov zgolj za namen, za katerega so bili podatki izbrani, za znanstveno raziskovanje drugačen. Splošna uredba tako v uvodnih določbah vsebuje nekaj primerov ali »namigov«, za kaj so lahko osebni podatki koristni in kako lahko omogočijo napredek ne le različnih znanstvenih ved, temveč družbe kot celote.

Kljub omenjenemu zavedanju pomena osebnih podatkov za znanost in za izzive človeštva, vnesenem v GDPR, pa je v praksi dostop do osebnih podatkov državnih organov precej otežen. Primerjalno pravna analiza kaže, da posebna ureditev dostopa do osebnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene v državah članicah Evropske unije obstaja in si je v večjem delu precej podobna. A vendar obstajajo razlike v praktični izvedbi, saj se raziskovalci srečujejo z različnimi ovirami, ki najpogosteje niso pravne narave.

Načeloma tako vse države izjemo za raziskovalne namene – torej izjemo, po kateri raziskovalci ne potrebujejo privolitve podatkovnih subjektov, da bi lahko zbirali, obdelovali njihove osebne podatke – urejajo v splošnem zakonu, ki ureja

varstvo osebnih podatkov. Na primerih Avstrije in Nemčije smo proučili še specialne pravne podlage, ki omogočajo dostop do na primer sodnih spisov ali kazenskih evidenc. Kot poudarjajo nekateri raziskovalci (Neubacher, 2019), se težave navadno dogajajo na ravni izvajanja, saj so končne odločitve o dostopu raziskovalcev do osebnih podatkov pogosto neobrazložene in netransparentne. Pri tem je treba omeniti, da Neubacher (2019) govori predvsem o težavah s pridobivanjem osebnih podatkov, ki se zbirajo za namen posebej določene raziskave. Če problematika nastaja že v tem primeru, sklepamo, da je potemtakem še toliko težje pridobiti osebne podatke, ki so bili zbrani za nek drug namen, a bi jih potrebovali za izvedbo raziskave (t. i. sekundarna raba). Na primeru preostalih držav smo pokazali, da pri vseh najdemo izjemo pri dostopu do podatkov za znanstvenoraziskovalne namene, pri čemer pa države uvajajo različne varovalke, s katerimi prosilci lahko izkažejo upravičen interes. Najpogosteje gre za uspešno opravljeno etično presojo raziskave znotraj raziskovalnih organizacij, kar pozna tudi nov slovenski »ZVOP-2« (2022), ki se izraža v smislu nujnosti poteka raziskovanja v samoregulacijskih okvirih, ki jo predstavlja etična presoja raziskovalnih organizacij.

Pomembna ugotovitev članka je, da so države, ki natančneje urejajo izjemo za raziskovalne namene, kot sta Nemčija in Avstrija, oblikovale posebne kriterije pri definiranju tega, kaj šteje za znanstvenoraziskovalno dejavnost, da bi s tem preprečile nesorazmerne in neupravičene obdelave osebnih podatkov. Za znanstveno raziskovanje šteje dejavnost, ki ima notranje mehanizme kontrole, izkazuje zadosten pravni interes, pridobitev vpogleda je nujno potrebna za izvedbo raziskovalnega dela in ga izvaja priznana znanstvena ustanova. Pomanjkljivost članka je, da v primerjalnem delu ni obravnaval od vprašanja normativnega urejanja ločeno vprašanje učinkovitosti pravnih podlag v praksi. Za kaj takšnega bi bila potrebna še empirična raziskava z raziskovalci po Evropi, ki bo predmet prihodnjega raziskovalnega dela.

V Sloveniji je sekundarna raba sodnih podatkov za znanstveno raziskovanje posebej otežena. Čeprav med posameznimi državnimi organi, zaprošenimi za posredovanje osebnih podatkov, obstajajo določene razlike, je mogoče skleniti, da so načeloma večinoma precej zadržani do posredovanja osebnih podatkov za raziskovalne namene, četudi za to obstaja pravna podlaga. Odločitve o zavrženem dostopu do podatkov so neobrazložene in raziskovalci so prepuščeni ugibanju o takšnih ali drugačnih vzgibih odločevalcev. Za Slovenijo tudi ugotavljamo, da je v zvezi s pridobivanjem podatkov od sodišč zakonodajna nepopolna in vsebuje pravno praznino v vsaj enem delu. »ZVOP-2« (2022) namreč vsebuje pritožbeni postopek, ki pa je v praksi nepopoln. Možnost pritožbe na Informacijskega pooblaščenca, ki je določen kot pritožbeni

organ za odločanje o zavrnitvi dostopa do osebnih podatkov s strani upravljavcev v skladu z »ZVOP-2« (2022), je omejena, saj naj bi upravni (inšpekcijski) organi (vsaj tako menijo sami) ne presojali o odločitvah druge veje (sodne) oblasti. Z omejevanjem dostopa do osebnih podatkov, zbranih na sodiščih za znanstvenoraziskovalne namene, se onemogoča nadaljnji razvoj proučevanja sodnega sistema. Tako ta del raziskovanja slovensko znanost potiska v nerelevantnost in nekonkurenčen položaj *vis-à-vis* raziskovalcem v tujini, kjer so podatki raziskovalcem bolj dostopni.

Z vidika onemogočanja dostopa do zbranih podatkov raziskovalnim organizacijam, ki delujejo pretežno v javnem interesu, se izrisuje tudi nova ločnica v znanju. Nastajajo namreč razlike med javnimi entitetami in zasebnimi podjetji, v korist slednjih pa se izvaja tiha privatizacija kreiranja znanja in novih storitev informacijske družbe, ki se izvajajo predvsem v zasebnem interesu in nato prodajajo državam oziroma državnim organom. Tako določajo agendo raziskovanja (torej, kaj naj se v določeni družbi raziskuje) pravzaprav zasebni akterji, ki prvotno ne delujejo v javnem interesu (temveč v interesu svojih lastnikov), kar ogroža temeljna načela družb, ki si vsaj prizadevajo na deklaratorni ravni ostati svobodne, demokratične in pravne. S tem se onemogoča razvoj na znanju temeljčih javnih politik, kar vodi v neizkoriščene potenciale za družbeni razvoj in posredno povzroča tako družbeno kot individualno škodo.

Raziskovalcem se z oviranjem dostopa do podatkov kot »nove nafte« ali »novega zlata« onemogoča tudi opravljanje njihovega temeljnega ustavno zagotovljenega poslanstva in zakonsko določenih službenih obveznosti; kar je, na primer, eden od razlogov za dostop do podatkov v švedski ureditvi. Zgodilo se je že, da določenih s strani javnih organov odobrenih raziskav, glede katerih so že bile sklenjene zavezujoče pogodbe, zaradi nedostopnosti podatkov ni bilo mogoče opraviti v predvidenem obsegu. Še več, ovire pri dostopu do sodnih podatkov ne nastajajo samo na področju raziskovanja delovanja sodstva in poteka sodnih postopkov (angl. *Criminal Justice Studies, Court Observation Studies, Sentencing Studies*), temveč tudi na področjih, ki se le posredno nanašajo na te sisteme. Govornih tehnologij, kot je razpoznavnik za slovenski jezik za pomoč pri delu sodišč, na primer, ni mogoče razviti brez podatkov, ki nastajajo na sodiščih. Zaviranje znanstvenega razvoja potemtakem ne nastaja le na ozkem področju, ki si je sodni sistem vzelo za predmet svojega proučevanja, temveč tudi na drugih področjih.

Nesorazmerno omejevanje dostopa do osebnih podatkov je ne nazadnje v nasprotju s svobodo znanstvenega ustvarjanja (vključno z varovanjem akademske svobode), ki je zapisana v 13. členu »Listine Evropske unije o temeljnih pravicah«

(2012) in v 59. členu »URS« (1991). Z ustrezno zagotovitvijo dostopa do podatkov raziskovalcem, vključno z osebnimi podatki, bo narejen pomemben korak k učinkovitemu varovanju svobode znanstvenega ustvarjanja ter hkrati k zagotovitvi ciljev GDPR in širših ciljev Evropske unije, kot je na primer cilj oblikovati evropski raziskovalni prostor, opredeljen v členu 179(1) »Pogodbe o delovanju Evropske unije« (2016). Brez na podatkih podprte znanosti tudi ne bo mogoče pridobiti novih vpogledov v delovanje družbe in družbenih podsistemov, kot je sodstvo, kar v tem primeru povzroča neposredno škodo vsem tistim, ki iščejo storitve države na področju razreševanja sporov.

5 Sklep

Analiza nam pokaže podobnosti in razlike v pristopih držav pri urejanju dostopa do osebnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene. Ugotavljamo, da so države sicer uzakonile številne poti do dostopa do osebnih podatkov, vendar pa se na izvedbeni ravni za raziskovalce pojavljajo številne ovire.

Sklepno je zato tudi v primeru Slovenije treba zaključiti, da ne glede na pravno ureditev dostopa do osebnih podatkov v znanstvenoraziskovalne namene v novem »ZVOP-2« (2022) v praksi prihaja do nesorazmernega omejevanja dostopa do tovrstnih osebnih podatkov vsaj v primeru dostopa do sodnih spisov. Najpogostejši razlog, ki ga za omejevanje dostopa navajajo državni organi kot upravljavci, so praktične težave, zavrnitve so podane tudi brez vsebinske obrazložitve. Za uresničevanje namena učinkovitega znanstvenega raziskovanja, ki koristi skupnim končnim ciljem raziskovalcev in pravosodnih institucij, bi bilo smotno, da država zapolni pravno praznino, ki zdaj omogoča stanje, v katerem raziskovalci praktično ne morejo dostopati do osebnih podatkov v sodnih spisih. Ali natančneje, občasno lahko dostopajo, ampak je to bolj posledica dobre volje upravljavcev kot pa posledica dobro izdelanih elaboratov, ki jih zahteva »ZVOP-2« (2022). Čeprav pravica do pritožbe v primeru zavrnitve dostopa do podatkov v sodnih spisih s strani sodišč obstaja, pa dejansko ni nobenega pritožbenega organa, saj se Informacijski pooblaščenec izreka za nepristojnega zaradi spoštovanja načela delitve oblasti. Zato bi država morala določiti nov organ za pritožbe v primeru zavrnitve dostopa do arhiviranih sodnih spisov ali pa jasno določiti, da je Informacijski pooblaščenec pristojen upravni organ tudi v zadevah pravnomočno končanih sodnih zadev (za različko potekajočih zadev, kjer Informacijski pooblaščenec kot upravni organ seveda ne bi smel biti nikoli pristojen zaradi spoštovanja načela delitve oblasti). Tako bi bilo raziskovalcem dejansko zagotovljeno učinkovito pravno varstvo, saj bi

lahko v pritožbenem postopku izkazali upravičenost dostopa do osebnih podatkov za obdelavo za znanstvenoraziskovalne namene, hkrati pa bi spodbudili upravljavce, da se v primeru zavrnitev tudi vsebinsko opredelijo in dolgoročno izoblikujejo tudi jasne in objektivne kriterije za dostop do podatkov v arhiviranih sodnih spisih. Tako bi se oblikovala učinkovita in pravno pravilna pot do pridobitve osebnih podatkov v sodnih spisih. Ob tem je treba imeti v mislih tudi »duh« GDPR, ki skozi uvodne določbe in določbe operativnega dela sporoča veliko pomembnost obdelave osebnih podatkov za razvoj znanosti in raziskovanja, ki naj bosta v dobrobit vsem pri naslavljanju največjih izzivov celotnega človeštva.

Literatura

1. Akers, R. L. (1973). *Deviant behavior: A social learning approach*. Wadsworth.
2. Aprova as regras relativas ao tratamento de dados pessoais para efeitos de prevenção, deteção, investigação ou repressão de infrações penais ou de execução de sanções penais, transpondo a Diretiva (UE) 2016/680 do Parlamento Europeu e do Conselho, de 27 de abril de 2016. (2019). *Lei n.*, (59/2019).
3. Bayerisches Oberstes Landesgericht. (2021). Beschluss 101 VA 106/21 z dne 6. 12. 2023. <https://openjur.de/u/2384456.html>
4. Blasco, N. (2021). Missing data in criminology and criminal justice. V C. Barnes in D. R. Forde (ur.), *The encyclopedia of research methods in criminology and criminal justice* (str. 503–508). Wiley.
5. Blokland, A. A. J. in Nieuwbeerta, P. (2010). Life course criminology. V P. Knepper in S. G. Shoham (ur.), *International Handbook of Criminology* (str. 51–94). Routledge. <https://pure.rug.nl/ws/portal-portal/14665112/2010-BloklandAA-LifeCourse.pdf>
6. Brame, R. in Paternoster R. (2003). Missing data problems in criminological research: Two Case Studies. *Journal of Quantitative Criminology*, 19(1), 55–78.
7. Bundesverwaltungsgericht der Republik Österreich. (2023). W177 2266748-1/2E z dne 5. 4. 2023. https://rdb.manz.at/document/ris.bvwg.BVWGT_20230405_W177_2266748_1_00
8. Cranmer, S. J. (2019). *Introduction to the virtual issue: Machine learning in political science*. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-file-manager/file/5c348274e401b41903dae11b/PAN-VSI-Intro-0119-Machine-learning.pdf>.
9. Datenethikkommission. (2019). *Opinion of the Data Ethics Commission – Executive Summary*. https://www.bfdi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/Datenschutz/Data-Ethics-Commission_Opinion.pdf?__blob=publicationFile&v=2
10. Datenschutzgesetz (DSG). (1999, 2001, 2005, 2009, 2011, 2012, 2013, 2015, 2017, 2018, 2019, 2021, 2023). *BGBI*, (165/1999, 136/2001, 13/2005, 2/2008, 133/2009, 112/2011, 51/2012, 57/2013, 83/2013, 132/2015, 120/2017, 23/2018, 24/2018, 14/2019, 148/2021, 2/2023).
11. Direktiva (EU) 2016/680 Evropskega parlamenta in sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov, ki jih pristojni organi obdelujejo za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona kaznivih dejanj ali izvrševanja kazenskih sankcij, in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Okvirnega sklepa Sveta 2008/977/PNZ (2016). *Uradni list Evropske unije*, (119/89).

12. Editorial. (2023). For chemists, the AI revolution has yet to happen. Machine-learning systems in chemistry need accurate and accessible training data. Until they get it, they won't achieve their potential. *Nature*, 617, 438. <https://doi.org/10.1038/d41586-023-01612-x>
13. *Estonian Code of Conduct for Research Integrity*. (2017). https://ut.ee/sites/default/files/inline-files/code_of_conduct_for_research_integrity_eng_1.pdf
14. European Commission. (25. 4. 2018). *Elements of the European data economy strategy 2018*. Shaping Europe's Digital Future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/elements-european-data-economy-strategy-2018>
15. European Commission. (n.d.a.). *A European Strategy for Data*. Shaping Europe's Digital Future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/strategy-data>
16. European Commission. (n.d.b.). *European Data Governance Act*. Shaping Europe's Digital Future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-governance-act>
17. European Commission. (n.d.c.). *European data strategy: Making the EU a role model for a society empowered by data*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-data-strategy_en
18. European Data Protection Board. (2021). *Study on the appropriate safeguards under Article 89(1) GDPR for the processing of personal data for scientific research – Final report*. https://edpb.europa.eu/system/files/2022-01/legalstudy_on_the_appropriate_safeguards_89.1.pdf
19. European Data Protection Supervisor. (2020). *A preliminary opinion on data protection and scientific research*. https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/20-01-06_opinion_research_en.pdf
20. European Parliamentary Research Service. (2019). *Polarisation and the use of technology in political campaigns and communication*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634414/EPRS_STU\(2019\)634414_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634414/EPRS_STU(2019)634414_EN.pdf)
21. Evropska komisija. (2020). *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Evropska strategija za podatke*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0066>
22. Evropska komisija. (2022). *Uredba Evropskega parlamenta in sveta o harmoniziranih pravilih za pravičen dostop do podatkov in njihovo uporabo (akt o podatkih)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=COM:2022:68:FIN>
23. Farrington, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: key theoretical and empirical issues—the 2002 Sutherland award address. *Criminology*, 41(2), 221–225.
24. Folgado, M. G. in Sanz, V. (2022). Exploring the political pulse of a country using data science tools. *Journal of Computational Social Science*, 5(1), 987–1000.
25. Forschungsorganisationsgesetz. (1981, 1987, 1989, 1991, 1993, 1997, 2000, 2001, 2002, 2004, 2015, 2018, 2020, 2022, 2023). *BGBI*, (341/1981, 655/1987, 246/1989, 663/1989, 407/1991, 689/1991, 101/1993, 49/1997, 47/2000, 142/2000, 136/2001, 14/2002, 74/2004, 131/2015, 31/2018, 75/2020, 205/2021, 60/2022, 116/2022, 52/2023).
26. Garante per la protezione dei dati personali. (2018). *Regole deontologiche per trattamenti a fini statistici o di ricerca scientifica effettuati nell'ambito del Sistema Statistico nazionale pubblicate ai sensi dell'art. 20, comma 4, del d.lgs. 10 agosto 2018, n. 101*. <https://www.garanteprivacy.it/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9069677>
27. Garante per la protezione dei dati personali. (2019). *Provvedimento recante le prescrizioni relative al trattamento di categorie particolari di dati, ai sensi dell'art. 21, comma 1 del d.lgs. 10 agosto 2018, n. 101*. <https://www.garanteprivacy.it/home/provvedimenti-normativa/provvedimenti/autorizzazioni>
28. Garante per la protezione dei dati personali. (2021). *Parere su uno schema di regolamento recante l'individuazione dei trattamenti di dati personali relativi a condanne penali e reati e delle relative garanzie appropriate ai sensi dell'articolo 2-octies, comma 2, del Codice*. <https://www.garanteprivacy.it/web/guest/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9682603>
29. Gottfredson, M. R. in Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
30. Gray, M. D., Šavelka, J., Oliver, W. M. in Oliver, W. M. (2023). Can GPT alleviate the burden of annotation? V G. Sileno, J. Spanakis in G. van Dijck. (ur.), *Legal knowledge and information systems* (str. 157–166). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/faia230961>
31. Grimmer, J., Roberts, M. E. in Stewart, B. (2021). Machine learning for social science: An agnostic approach. *Annual Review of Political Science*, 24(1), 395–419.
32. Grundgesetz. (1949). *BGBI*, (2478/1949).
33. Harari, Y. N. (2018). *21 lessons for the 21st century*. Random House.
34. Heldt, A., Kettemann, M. C. in Leerssen, P. (30. 11. 2020). The sorrows of scraping for science: Why platforms struggle with ensuring data access for academics. *Verfassungsblog*. <https://verfassungsblog.de/the-sorrows-of-scraping-for-science/>
35. Il Codice in materia di protezione dei dati personali. (2018). *D.lgs.*, (101/2018).
36. Isikundmete kaitse seadus. (2018). *RT I*, (367/2018).
37. Janssen, H. J., Bruinsma, G. J. in Weerman, F. M. (2022). Can inner and outer containment counteract pulls and pushes toward delinquency? A test of Walter Reckless's containment theory. *European Journal of Criminology*, 19(6), 1615–1637.
38. Kamath, U., Liu, J. in Whitaker, J. (2019). *Deep learning for NLP and speech recognition*. Springer.
39. Kitchin, R. (2014). Big Data, new epistemologies and paradigm shifts. *Big Data & Society*, 1(1). <https://doi.org/10.1177/2053951714528481>
40. Klopp, I. (2019). Akteneinsicht Dritter zu Forschungszwecken. *Monatsschrift Für Kriminologie Und Strafrechtsreform*, 102(2), 119–134.
41. Kralj Novak, P. (2021). Vpogled v nesprejemljiv govor na slovenskem Twitterju. *Jesenska sola - Pravo pred izzivi digitalne (r)evolucije*, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 22. 10. 2021, Ljubljana, Slovenija.
42. Lei Portuguesa de Proteção de Dados Pessoais. (2019). *Lei n.*, (58/2019).
43. Liquori, T. (15. 10. 2020). How has COVID-19 affected the data center industry?. *Dataspan*. <https://dataspan.com/blog/how-has-covid-19-affected-the-data-center-industry/>
44. Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. (2012). *Uradni list Evropske unije*, (326/391).
45. Miller, R. (21. 4. 2020). The Covid-19 crisis and the data center industry. *Data Center Frontier*. <https://www.datacenterfrontier.com/cornerstone/article/11429049/the-covid-19-crisis-and-the-data-center-industry>
46. Neubacher, F. (2019). Was soll und was darf kriminologische Forschung im Justizvollzug? *Neue Kriminalpolitik*, 31(4), 372–385.
47. Norwegian Institute of Public Health (n.d.). *Norwegian mother, father and child cohort study (MoBa)*. <https://www.fhi.no/moba-en>
48. Panagis, Y., Šadl, U. in Tarissan, F. (2017). Giving every case its (legal) due: The contribution of citation networks and text similarity techniques to legal studies of European Union law. V A. Wyner

- in G. Casini (ur.), *Legal knowledge and information systems* (str. 59–68). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-838-9-59>
49. Parlament Österreich. (2017). *Bericht des Verfassungsausschusses über die Regierungsvorlage (1664 der Beilagen): Bundesgesetz, mit dem das Bundes-Verfassungsgesetz geändert, das Datenschutzgesetz erlassen und das Datenschutzgesetz 2000 aufgehoben wird (Datenschutz-Anpassungsgesetz 2018)*. https://www.parlament.gv.at/dokument/XXV/I/1761/fname_643604.pdf
50. Parlament Österreich. (2018). *Erläuterungen zur Regierungsvorlage: ErlRV 65 BlgNR XXVI. GP*. https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVI/I/65/fname_686351.pdf
51. Pogodba o delovanju Evropske unije. (2016). *Uradni list Evropske unije*, (202/2016).
52. Rifkin, J. (2001). *Stoletje biotehnologije: kako bo trgovina z geni spreminila svet*. Krtina.
53. Service, R. F. (2020). 'The game has changed.' AI triumphs at protein folding. *Science*, 370(6521), 1144–1145. <https://doi.org/10.1126/science.370.6521.1144>
54. Sicherheitspolizeigesetz (SPG). (1991, 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022). *BGBI*, (566/1991, 505/1994, 201/1996, 759/1996, 12/1997, 104/1997, 105/1997, 112/1997, 158/1998, 146/1999, 85/2000, 98/2001, 22/2002, 104/2002, 151/2004, 100/2005, 158/2005, 56/2006, 113/2007, 114/2007, 2/2008, 4/2008, 40/2009, 72/2009, 131/2009, 133/2009, 33/2011, 1/2012, 13/2012, 50/2012, 87/2012, 55/2013, 83/2013, 152/2013, 161/2013, 195/2013, 43/2014, 44/2014, 73/2014, 97/2014, 5/2016, 61/2016, 130/2017, 29/2018, 55/2018, 56/2018, 105/2019, 113/2019, 144/2020, 86/2021, 124/2021, 148/2021, 190/2021, 206/2021, 50/2022, 147/2022).
55. *Sicherheit-Riemensneider, L.* (2021). *Studie zur Regulierung eines privilegierten Zugangs zu Daten für Wissenschaft und Forschung durch die regulatorische Verankerung von Forschungsklauseln in den Sektoren Gesundheit, OnlineWirtschaft, Energie und Mobilität*. Bundesministerium für Bildung und Forschung. https://www.jura.uni-bonn.de/fileadmin/Fachbereich_Rechtswissenschaft/Einrichtungen/Lehrstuehle/Speccht/Dateien/2021-08-25-LSR.pdf.
56. Srnec, N. (2017). *Platform capitalism*. Polity.
57. Strafprozeßordnung (StPO). (1975, 1977, 1978, 1979, 1982, 1983, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1993, 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023). *BGBI*, (631/1975, 403/1977, 169/1978, 529/1979, 28/1980, 201/1982, 205/1982, 168/1983, 295/1985, 556/1985, 164/1986, 605/1987, 597/1988, 242/1989, 455/1990, 474/1990, 192/1993, 526/1993, 799/1993, 816/1993, 507/1994, 201/1996, 762/1996, 105/1997, 112/1997, 153/1998, 20/1999, 55/1999, 125/1999, 164/1999, 191/1999, 19/2000, 26/2000, 58/2000, 108/2000, 138/2000, 98/2001, 113/2001, 130/2001, 134/2002, 29/2003, 15/2004, 19/2004, 136/2004, 151/2004, 164/2004, 119/2005, 56/2006, 102/2006, 93/2007, 109/2007, 40/2009, 52/2009, 98/2009, 135/2009, 142/2009, 38/2010, 64/2010, 108/2010, 111/2010, 1/2011, 33/2011, 43/2011, 67/2011, 103/2011, 29/2012, 35/2012, 50/2012, 53/2012, 61/2012, 2/2013, 27/2013, 83/2013, 116/2013, 195/2013, 204/2013, 44/2013, 71/2013, 92/2014, 101/2014, 106/2014, 13/2015, 34/2015, 85/2015, 112/2015, 26/2016, 65/2016, 92/2016, 121/2016, 117/2017, 27/2018, 28/2018, 32/2018, 70/2018, 105/2019, 111/2019, 113/2019, 14/2020, 16/2020, 20/2020, 24/2020, 148/2020, 148/2021, 159/2021, 190/2021, 243/2021, 152/2022, 223/2022, 1/2023, 135/2023, 165/2023, 182/2023).
58. Strafprozeßordnung (StPO). (1987, 2023). *BGBI*, (1074/1987M 203/2023).
59. Strafregistergesetz (StRegG). (1968, 1972, 1974, 1987, 1993, 1996, 2004, 2007, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2018, 2019, 2022). *BGBI*, (277/1968, 101/1972, 797/1974, 605/1987, 257/1993, 762/1996, 151/2004, 112/2007, 40/2009, 142/2009, 111/2010, 42/2011, 29/2012, 50/2012, 161/2013, 195/2013, 107/2014, 105/2019, 223/2022).
60. Strafvollzugsgesetz (StVG). (1969, 1971, 1973, 1974, 1978, 1982, 1987, 1989, 1990, 1991, 1993, 1994, 1996, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004, 2006, 2007, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2016, 2018, 2021, 2022). *BGBI*, (144/1969, 480/1971, 31/1973, 424/1974, 684/1978, 201/1982, 500/1987, 605/1987, 518/1989, 705/1990, 569/1991, 628/1991, 91/1993, 110/1993, 799/1993, 865/1993, 624/1994, 763/1996, 55/1999, 146/1999, 26/2000, 138/2000, 130/2001, 134/2002, 15/2004, 136/2004, 102/2006, 113/2006, 109/2007, 40/2009, 52/2009, 142/2009, 18/2010, 64/2010, 111/2010, 1/2012, 50/2012, 2/2013, 190/2013, 13/2015, 26/2016, 32/2018, 100/2018, 159/2018, 61/2022, 223/2022).
61. Strafvollzugsgesetz (StVollzG). (1976, 1977, 2021). *BGBI*, (581/1976, 436/1977, 4607/2021).
62. Sykes, G. M. in Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A Theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670.
63. Štok, K. (12. 11. 2022). Kolo, ki meri še onesaženost. *MMC RTV SLO*. <https://www.rtvsllo.si/zabava-in-slog/lepota-bivanja/kolo-ki-meri-se-onesazenost-zbrani-podatki-bi-lahko-zamajali-nepremicninski-trg-v-ljubljani/646516>
64. Thomas, D., Pastrana, S., Hutchings, A., Clayton, R. in Beresford, A. R. (2017). Ethical issues in research using datasets of illicit origin. V S. Uhlig in O. Maennel (ur.), *IMC '17: Proceedings of the 2017 Internet Measurement Conference* (str. 445–462). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3131365.3131389>
65. Thompson, A. (8. 12. 2016). Journalists and Trump voters live in separate online bubbles, MIT analysis shows. *Vice News*. <https://www.vice.com/en/article/d3xamx/journalists-and-trump-voters-live-in-separate-online-bubbles-mit-analysis-shows>
66. Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov). (2016). *Uradni list Evropske unije*, (191/1).
67. Uredba (EU) 2023/2854 Evropskega parlamenta in sveta z dne 13. decembra 2023 o harmoniziranih pravilih za pravičen dostop do podatkov in njihovo uporabo ter spremembi Uredbe (EU) 2017/2394 in Direktive (EU) 2020/1828 (akt o podatkih). (2023). *Uradni list Evropske unije*, (SL/2023/2854).
68. Ustava Republike Slovenije (URS). (1991). *Uradni list RS*, (33/91-I).
69. Verwaltungsgericht Ansbach. (2019). Urteil AN 14 K 16.01572 z dne 20.2.2019. <https://openjur.de/u/2175128.html>
70. Vrhovno sodišče Republike Slovenije. (2020). Sodba X Ips 4/2020 z dne 27. 5. 2020. [https://www.sodnapraksa.si/?q=*&databas\[e\]\[SOVS\]=SOVS&databas\[e\]\[IESP\]=IESP&databas\[e\]\[VDSS\]=VDSS&databas\[e\]\[UPRS\]=UPRS&_submit=i%9C5%A1%9C4%8Di&id=2015081111437232](https://www.sodnapraksa.si/?q=*&databas[e][SOVS]=SOVS&databas[e][IESP]=IESP&databas[e][VDSS]=VDSS&databas[e][UPRS]=UPRS&_submit=i%9C5%A1%9C4%8Di&id=2015081111437232)
71. Watson, S. M. (2015). Data is the New '____'. *DIS Magazine*. <http://dismagazine.com/discussion/73298/sara-m-watson-metaphors-of-big-data/>
72. Zakon o dostopu do informacij javnega značaja. (ZDIJZ). (2006, 2014, 2015, 2018, 2022). *Uradni list RS*, (51/06, 23/14, 50/14, 102/15, 7/18, 141/22).
73. Zakon o državnem tožilstvu (ZDT-1). (2011, 2012, 2019, 2020, 2021). *Uradni list RS*, (58/11, 47/12, 36/19, 139/20, 54/21).

74. Zakon o kazenskem postopku (ZKP). (2021). *Uradni list RS*, (176/21).
75. Zakon o pravdnem postopku (ZPP). (2007, 2008, 2017). *Uradni list RS*, (73/07, 45/08, 10/17).
76. Zakon o probaciji (ZPro). (2017). *Uradni list RS*, (27/17).
77. Zakon o sodiščih (ZS). (2007, 2008, 2009, 2011, 2013, 2015, 2020). *Uradni list RS*, (94/07, 45/08, 96/09, 33/11, 63/13, 17/15, 104/20).
78. Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP). (2006, 2007, 2008, 2010, 2013). *Uradni list RS*, (24/06, 65/08, 8/10, 82/13).
79. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-O). (2011). *Uradni list RS*, (91/11).
80. Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-2). (2022). *Uradni list RS*, (163/22).
81. Završnik, A. (2007). Kriminologija in biotehnoška revolucija – vznik »somaticnega« subjekta. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 58(1), 3–19.
82. Zhou, Z., Guan, H., Bhat, M. M. in Hsu, J. (2019). Fake news detection via NLP is vulnerable to adversarial attacks. V *Proceedings of the 11th International Conference on Agents and Artificial Intelligence*. <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1901/1901.09657.pdf>
83. Zivilprozeßordnung (ZPO). (1895, 1914, 1919, 1920, 1921, 1922, 1924, 1925, 1929, 1932, 1933, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1945, 1946, 1948, 1955, 1957, 1958, 1963, 1967, 1971, 1973, 1974, 1976, 1977, 1978, 1979, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989, 1990, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2017, 2018, 2020, 2022, 2023). *RGBl*, (113/1895, 118/1914, 95/1919, 311/1919, 116/1920, 136/1920, 136/1920, 321/1920, 743/1921, 531/1922, 19/1924, 183/1925, 222/1929, 6/1932, 291/1932, 346/1933, 554/1933, 421/1938, 1679/1938, 1999/1938, 195/1939, 1025/1939, 1658/1939, 1340/1940, 188/1941, 93/1942, 333/1942, 7/1943, 188/1945, 231/1945, 113/1946, 1/1948, 26/1948, 20/1949, 49/1955, 282/1955, 257/1957, 2/1958, 176/1963, 193/1967, 291/1971, 42/1973, 121/1973, 569/1973, 499/1974, 91/1976, 403/1977, 280/1978, 304/1978, 140/1979, 201/1982, 124/1983, 135/1983, 136/1983, 566/1983, 501/1984, 70/1985, 104/1985, 556/1985, 71/1986, 523/1987, 343/1989, 474/1990, 706/1990, 10/1991, 628/1991, 91/1993, 940/1993, 624/1994, 519/1995, 760/1996, 761/1996, 22/1997, 140/1997, 21/1999, 125/1999, 26/2000, 135/2000, 152/2001, 76/2002, 29/2003, 112/2003, 114/2003, 128/2004, 151/2004, 120/2005, 164/2005, 7/2006, 30/2009, 40/2009, 52/2009, 75/2009, 137/2009, 58/2010, 111/2010, 21/2011, 96/2011, 108/2011, 30/2012, 26/2013, 118/2013, 92/2014, 94/2015, 59/2017, 32/2018, 58/2018, 100/2018, 109/2018, 148/2020, 61/2022, 272/2023).
84. Zivilprozeßordnung (ZPO). (2005, 2006, 2007, 2023). *BGBl*, (3202/2005, 431/2006, 1781/2007, 272/2023).

Regulating Data Access for Criminological Research Purposes

Aleš Završnik, Ph.D., Senior Research Fellow, Institute of Criminology at the Faculty of Law in Ljubljana, and Professor, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. ORCID: 0000-0002-4531-2740. E-mail: ales.zavrsnik@pf.uni-lj.si

Iva Ramuš Cvetkovič, M.A., Junior Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law in Ljubljana, Slovenia. ORCID: 0000-0003-0135-7477. E-mail: iva.ramus@pf.uni-lj.si

Kristina Lazarevič Padar, M.A., Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law in Ljubljana, Slovenia. E-mail: kristina.lazarevic.padar@inst-krim.si

Andraž Stariha, Postgraduate Student, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: stariha.andraz@gmail.com

Today, we are witnessing the development of a data-based economy that perceives (personal) data as an extremely important asset, if not a new currency. The importance of large databases of (personal) data has been recognised not only by the private sector, which develops its products and services based on data and increases its productivity, but also by organisations operating in the public interest. In the field of scientific research, newly available datasets have revolutionised the scientific method, and universities and research organisations are not only using data collected directly for research purposes, but also data originally created for other-than-research ends. However, in the latter category of “secondary use,” researchers are facing immense challenges. Despite the European Union having recognised the importance of personal data for scientific research purposes in its legislation, and its Member States have followed such guidance by adapting their domestic legislation accordingly, in practice, many requests for access to data for scientific purposes are still met with doubt or refused without justification whatsoever. This article aims to shed some light on the issue of access to (mostly personal) data for scientific research purposes. It first describes the importance of (personal) data for criminological research. It follows with the outline of the European legislative framework, focusing on the General Data Protection Regulation (GDPR) and the exemption for scientific research purposes as enshrined in its Article 89(1), and then continues with the analysis of legal solutions in the selected EU countries, including the Slovenian. It concludes with a discussion on the effectiveness of the European legislative frameworks, highlighting solutions *de lege ferenda*.

Keywords: personal data, GDPR, scientific research purposes, criminological research, data accessibility, judicial data, public interest

UDC: 343.9:001.103